

Паланез Агінскага

КАМУНІКАТ.ORG

Мы будзем кармасховішча. Непадалёку -- прысадзістыя кароўнікі; ад іх пасля дажджу востра пахне малаком і гноем. Яшчэ вогла, спрэс калюгі. Але сёння, нарэшце, выпагоджваецца, і хто схацеў -- распрануўся па пояс, каб за працай пазагараць на рыштаваннях.

Побач са счарнелым ад загару Сенькам Зылём завіхаецца ў сваёй нязменнай клетчатай кашулі дзядзька Мікола, наш брыгадзір. Яны спрытна арудуюць кельнямі. Я дабаўляю ў іх скрыні рошчыны, а другое, поўнае, ведро нясу ўсцяж сцяны да Антона Гацкага і Віталя Пахолкіна, бо і яны вельмі хутка зводзяць яе.

Хістаюцца рыштаванні, пругка гнуцца пад нагамі дошкі. Ад муляроў я вяртаюся з парожнімі вебрамі да сходні, спускаюся да бетонамяшалкі і раптам жмуруся ад сонца, што нечакана выглянула з-за імклівае хмары. У небе -- як хто ўзараў яго да гарызонту -- рэшткі тае каламуці, што ўсчалася недзе над Балтыкай і яшчэ ўчора порстка сеяла на Панадзвінні то буйным, то дробным дажджом. Кашлатыя хмары быццам самі сплываюць у паўднёва-усходнім кірунку; іх вялізныя цені слізгаюць па абшары і ад гэтага ён зменлівы і пярэсты. Блякнуць і зноў імгненна ярчэюць, як толькі выхапіць сонца, жытнёвыя палі, поплавы, сенажаці, густы вербалоз над рачулкай, што агінае падковай узгорак з купкаю хат вёскі Белае -- пераважна яе панадворкі з чырвонымі і белымі дахамі расцягнуліся па беразе возера... Воддаль, за гэтым возерам, -- лес; нібыта хто правёў там, паміх вадой і небасхілам, тлустую зялёную рыску.

Я закурваю і, радуючыся жнівеньскаму дню, які бярэцца, нарэшце, на пагоду, згадваю, што няблага, мусіць, было б жыць

тут, ў гэтым азёрным кутку. Змураваць адмысловы катэдж, каб з вішняком пад вокнамі і кветкамі ля парога, дый гадаваць сабе на ўцеху дзяцей! З універсітэцкім дыпломам і тут не прапаў бы: хоць бы ў сельскую школу настаўнікам, вучыў бы дзятву...

-- Дацэнт, ты дзе запрапаў?! Рошчыны!..

Я ўздрыгваю ад Сенькавага воклічу. Кідаю пад ногі недакурак, умінаю абцасам яго ў падсохлы пясок і зноў бяруся за рыдлёўку. Добра яшчэ, думаю, што дзядзька Мікола прывёз аднекуль мяшалку. Зручна стала працаваць. Замест таго, каб шураваць рыдлёўкаю ў скрыні, адно паспявай насыпаць у барабан, які круціцца, пясок, цэмент, наліваць туды вады ды падносіць гатовую рошчыну мулярам: таму ж увішнаму дзядзьку Міколу -- колісь ён быў нафтаперапрацоўшчыкам; санліваму на першы погляд, але кемліваму ў рабоце Гацкаму -- гэты маўчыць пра тое, дзе і кім дагэтуль рабіў; шчыраму, прастадушнаму Пахолкіну, якога знялі з прарабства і выключылі з КПСС з-за аварыі на будоўлі; нарэшце, "дэмбелю" Сеньку Зылю, гэтаму наўздзіў гарластаму, заўсёды чымсьці незадаволенаму хлопцу. У час залевы яны рабілі перагародкі ў сярэдзіне кармасховішча, а цяпер вось павылазілі на цёплае сонейка, узняліся на рыштаванні і ўзводзяць сцены прыбудовы.

-- Рошчыцы, дацэнт! Марудзіш!.. -- зноў на ўсё наваколле распінаецца Сенька.

Я моршчуся, бяру напоўненыя вёдры і іду да крыкуна. За другі заход прыношу рошчыны Гацкаму -- той, як і Сенька, таксама калюча зіркае на мяне: упэўнены, што я ў гэтай сябрыне лішні, не здатны да цяжкой работы, адно магу падсабляць. Пасля зноў

напаўняю ве́дры і ўжо няспешна кірую да Пахолкіна і дзядзькі Міколы.

Скугоча, трасецца мяшалка пад дашчанай павеццю. Калі выключаю яе, чутна -- уверсе пастукваюць, пазвоньваюць кельнямі муляры. Я распакоўваю новы мех цэменту, каб нанавя напоўніць барабан, а думкі зноў уводзяць мяне далёка ад гэтай будоўлі, што мы распачалі вясною тут, ля кароўнікаў, аднолькава прысадзістых і доўгіх, зусім недарэчных побач з маляўнічай вёскай. Я сумую па горадзе, бо там мая сям'я, там цікавая, хоць для мяне ўжо і колішняя, навуковая праца. Раптам мне выразна ўяўляецца дачка Юля; больш за месяц, з часу маёй апошняй паездкі дамоў, не бачыў яе. Гэткая пяцігадовая пухля, мая дачка, з ямінкамі на шчочках, што нават у думках хочацца дакрануцца да іх губамі... Радасны даччын тварык знікае і замест яго з наслаення думак выплывае жончын твар. Чамусьці ў профіль. Я здзіўляюся: ў апошні час адно і мог глядзець на жонку вось так, збоку; баяўся сустрэцца з пранізлівым позіркам яе шэрых вачэй, асабліва пасля таго, як звольніўся з навукова-даследчага інстытута, і сям'я аказалася без грошай. Востраю стрэмкай засела нейкая віна ў маёй душы, віна перад жонкаю, дачкою і не выкалупнуць яе адтуль.

-- Інтэлігенцыя, цэглы! Мне і бугру!

Зноў куражыцца Сенька. Мне здаецца, што яго нават чуюць вясковыя жанчыны, якія працуюць у кароўніках, даглядаюць там цялят.

Я адстаўляю ўбок мех з цэментам. Цэглы дык цэглы! Я не крыўдую на Сеньку, што ён зняважліва ставіцца да мяне, паводле яго разумення, інтэлігента-хлюпіка; мусіць, яму добра пачуваецца, што ён на будоўлі спрытнейшы ад мяне. На ягоныя кепікі я больш

маўчу, і гэта, бачу, раздражняе хлопца. Ды што мне да яго? У траўні пазнаёміўся з ім, калі дзядзька Мікола збіраў брыгаду, каб паехаць на вёску, дзе, як ён кажа, вольна падзарабіць на будоўлі, а ў верасні, як толькі ўсё гэта скончыцца, разыдземся, згубімся ў гарадскіх вірах, каб болей мо і не бачыцца зусім. Аднаго, каго буду бачыць, дык гэта дзядзьку Міколу, бо мы з ім -- суседзі, жывем у адным доме, нават у адным пад'ездзе.

Рыштаванні яшчэ не надта высока, і я кідаю цагліны Сеньку. Ён спрытна ловіць, складае іх сабе пад ногі. Шырокаплечы, тонкі ў поясе, гнуткі гэты прыгажун. Адно не стае яму -- стрыманасці. Вось і сёння ён з самае раніцы чэпіцца да ўсіх. Пасварыўся з Гацкім, зле, што да таго прыехала жонка і пагадзілася, вядома, з мужавай падказкі, пакухарыць для нас, пакуль яна ў водпуску, і цяпер і ёй з нашага заробку трэба адлічваць грошы. Не абмінуў Сенька дакорам і Пахолкіна, маўляў, прарабам чалавек на будоўлі рабіў, а кельню трымаць не ўмее. Пахолкін на гэты ўпік так зацята паглядзеў, што насмешнік прыхаваў язык. Але ненадоўга; цяпер узяўся за мяне, і даспадобы яму, што я маўчу, даўно махнуў рукою на ягоныя кпіны.

-- Шпарчэй, дацэнт, -- падганяе мяне Сенька, злавіўшы цагліну. -- Гэта табе не ў лабараторыі варушыць мазгамі, што спярша пайшло: курыца ці яйка? А тут сіла трэба. Тэмпу, тэмпу давай...

-- Ты заглохнеш урэшце ці не?! Балбатун! -- нечакана ўзлаваўся на хлопца дзядзька Мікола.

Сенька разгублена лыпае вачыма. Цагліна, якую ён не паспявае завіць, стукаецца аб сцяну і падае ўніз. Я адскокваю ўбок ад яе і таксама гляджу на дзядзьку Міколу.

Але брыгадзіру ўжо не да нас. Ён наструніўся побач з хлопцам на рыштаваннях, неяк насцярожана глядзіць у бок недалёкай фермы.

Я скіроўваю свой позірк таксама туды. На маю думку, там нічога цікавага няма: тая ж доўгая прысадзістая пабудова, як і ўчора, каля яе за агароджай таўкуцца цяляты... Ды раптам з-за яе вугла выскаквае легкавушка і імчыць проста сюды, да нас.

-- Зноў чорт Лосева нясе, -- замітусіўся наверху на шырокае дошчы дзядзька Мікола. -- І чаго зачасціў старшыня? Няўжо не давярае?

Асцярожна пераступаючы цераз скрыні і купкі цэглы, трымаючыся за верх выкладзенай сцяны, ён бокам, нязручна прабраўся да сходак, спусціўся ўніз і шпарка патрусіў насустрач легкавушцы. Машына, каб не зачэпіць яго, выпісала круты паўкруг і, віскнуўшы тармазамі, спынілася каля сцяны.

-- Міхаіл Іванавіч! -- дзядзька Мікола расплыўся ўсмешкай перад страшынёй калгаса, калі той вылез з машыны. -- А я думаў, таго-чаго, дзе б знайсці цябе. Трэба жэрдкі на латы і шыфер... Ой, ды што гэта я пра свае турботы, Міхаіл Іванавіч! Як здароўечка?

-- Уздымеце кроквы -- будуць вам і латы, і да іх. -- Старшыня калгаса, маладжавы круглатвары мужчына, паздароўкаўся за руку спачатку з дзядзькам Міколам, потым са мною, гукнуў цікуючым зверху за ім хлопцам: -- Салют!

-- І вам тагожачка, -- весела адказаў за ўсіх Сенька. -- Рапартую: брыгада вольных муляроў з вялікім энтузіазмам працуе на стратэгічным аб'екце...

Сенька, пэўна, меўся і далей мянціць языком, ды змоўк, убачыўшы, што з-за спіны Лосева дзядзька Мікола пагражае яму кулаком.

-- Энтузіясты, вашу маць.., -- не прыняў Сенькаў жарт старшыня. -- Я да вас вось з чым: нешта вы, паны масоны, шмат цэменту выпісваеце. Паглядзеў па накладных -- і за галаву схапіўся. Дык на ім два такіх сховішчы зляпіць можна, -- ён паказаў рукою на нашу ўжо зробленую напалову пабудову, несамавітую, гэткую ж прысадзістую, як і паводдаль кароўнікі. -- Мы ж дамовіліся: эканоміць матэрыялы! Нашы закуткі не бяздонны...

Пачуўшы гэта, дзядзька Мікола замітусіўся яшчэ больш.

-- Ай, старшынька. А я напалохаўся: скуль ідзе твая злосць? Навошта, таго-чаго, блага думаць пра нас. Ты лепей сюды паглядзі: не сховіша будзем -- лётнічак! Малінавы звон! І матэрыял на гэта, вядома, патрэбны такі. Халтурыць, братка, я не ўмею.

-- Мне лётнічкі непатрэбны, -- заклапочана прамовіў Лосеў. -- Трэба проста. Але каб трывала.

-- Дык мы так і робім. Ты, Іваньч, зірні, таго-чаго, -- дзядзька Мікола жвава пратрухаў да сцяны, пастукаў па ёй кельняй. -- Простая пабудова, але стагоддзі стаяць будзе. Адмысловая. Мы, як дамаўляліся, і на прэмію шчыруем. Не пасаромім твой калгас...

-- Ох і цукру ў тваіх словах, Мікалай Дармідонтавіч. Хоць бяры ды чаем запівай, -- падабрэў тварам Лосеў. -- Згодны, будуйце. Здасцё да восені сховішча -- разлік будзе поўны. Але яшчэ раз прашу: эканомце. Каб ніякага масонства. Вылічу з заробка, калі што...

-- Зробім. Жалезна, Міхалка наш Іваныч, -- запэўніў дзядзька Мікола старшыню калгаса, калі той рушыў да машыны. Лосеў нетаропка сеў за руль -- і праз хвіліну легкавушка, пакінуўшы на пяску глыбокія сляды, прапала за рогам кароўніка.

-- Так, -- працягнуў задаволена няўрымслівы Сенька; ён, Пахолкін і Гацкі сышліся разам, каб паслухаць гутарку. -- Здаецца, сапраўды з галгаса сарвем добры куш. Га, хлопцы?! Старшыня не адмаўляецца ад сваіх слоў. Толькі... Бугор, гэта пра які масонскі цэмент тут Лосеў вёз? Дацэнт падае ледзьве не пясок. Незразумела...

Пахолкін зарагатаў. Я таксама не стрываў.

-- Што-о?! -- узвіўся дзядзька Мікола; ягоны твар ураз згіпсавеў, востры храшчасты нос пагрозліва нацэліўся на рыштаванні, на Сеньку. -- Я табе дам: які?! А вы што бельмы на гэтага пустабрэха лупіце і гагочаце? Марка цэменту смешная? За работу! Толькі грошы лічыць умееце!..

Смех абарваўся. Я здзівіўся: дзядзька Мікола заўсёды паважліва ставіўся да мяне, а тут быцца яго падмянілі. Гэтай ягонай злосці, мусіць, здзівіліся і на рыштаваннях. Пахолкін прыкра плюнуў і пайшоў на сваё месца, зацюкаў кельняй. Сенька паціснуў плячыма і таксама ўзяўся за работу. І толькі Гацкі паводзіў сябе абьякава, дарэчы, як заўжды, адно цвёрда сказаў:

-- Хто цябе вінаваціць, Мікалай... Супакойся.

-- Сапраўды, -- падтрымаў я Гацкага. -- Я вяду падлік выкарыстанага цэменту, калі што -- пакажам яго Лосеву.

Дзядзька Мікола нейкі момант зло глядзіць на мяне, ды раптам мякчэе тварам.

-- Ладна, пагутарылі, Кірыла. Давай рабіць. Потым, таго-чаго, бабкі падаб'ем. Калі гэты хлеў збудуем.

Брыгадзір неяк па-старэчы асоўваецца і, здаецца, сілы яму стае адно дайсці да сходак і няўкладна падняцца на рыштаванні. Мяне працінае пот: збянтэжаны, што так недаверліва мог паставіцца да гэтага ўвогуле добрачылівага чалавека, я доўга гляджу яму ўслед. Адчуванне віны і страху паралізуе мяне, я стаю слупам, пакуль не чую голас:

-- Да-цэ-э-нт, а такі дурны...

Я ўздрыгваю, быццам па мне прабягае ток, спалохана гляджу ўверх. На мяне з чорнай прасторы, шырока раскінуўшы рукі і ногі, падае Гацкі. Мая істота імгненна спружыньваецца, каб уратавацца, адскокнуць убок, ды раптам я разумею, што ўражанне ягонага падзення выклікае імклівая чорная хмара, што нясецца над будоўляй, і напаўняюся лютай нянавісцю да гэтага чалавека. Чаму? З чаго? -- не ведаю, адчуваю адно: Гацкі не дурасіўся як Сенька, у ягоных словах прагучала бязлітасная нянавісць да мяне і мая душа адказала гэткам жа пачуццём.

-- Дацэнт, рошчыны! За прэмію іду на рэкорд! -- спыняе мяне на нейкім адчайным учынку вясёлы Сенькавы голас.

Я з палёгкай ўздыхаю, што не кінуўся да Гацкага, і вяртаюся да бетонамяшалкі.

2

Ніякі я не дацэнт. Усяго толькі старшы навуковы супрацоўнік. І то ўжо былы. Дзесьці зараз і без мяне добра шчыруюць у лабараторыі Эдзік Лашак, Андрэй Свілёў, Ніна Максімава... Ніна, вядома, як заўсёды, есць цукеркі, частуе імі хлопцаў ды пільнуе крокі "шэфа". "Шэф" -- Вальдэмар Сяргеевіч Красніцкі, галантны

таўстунок. Кожнае раніцы прыкладаецца ён вуснамі да яе рукі, не прамінае ўздыхнуць: “Адзіны недахоп для сябе бачу, паважаная Ніна Анатолеўна. Вы -- чароўна маладая”. Ніна на гэта задаволена смяецца...

Красніцкі -- загадчык лабараторыі, цяпер яшчэ і кіраўнік навуковай работы па выкарыстанні вадкага азоту. А я, аўтар гэтай ідэі, кандыдат хімічных навук Кірыла Пятровіч Язубец, пашыраю жывёлагадоўчы комплекс калгаса “Баравы”.

Раней, да гэтай шабашкі, у мяне, здавалася, ладзілася ўсё. Нібы на крылах ляцеў у інстытут, дзе мог дняваць і начаваць. Ды аднойчы ціха падказалі, што мая ідэя па азоту будзе ў плане даследаванняў, калі за яе пасааўтарствуюць два-тры чалавекі. Вядома ж, і Мірон Браніслававіч Кудзёлка, кіраўнік аддзела. Але даволі было падумаць пра гэтага заўсёды санлівага прыстасаванца, і я адмоўна хітаў галавою -- не! Парады шаптуноў агортвалі душу чымсьці слізкім, ліпучым; я злаваў, на што Эдзік Лашак усміхаўся: “Стары, ты забыўся на час. Цяпер не да індывідуумаў, бо творцай выступае калектыў. Сячэш?.. Значыць, твая ідэя -- гэта ідэя ўсіх нас, хай нават ты працуеш над ёй галавой, а Кудзёлка -- азадкам...”

А потым дайшло да скадалу. На вучоным савеце нечакана для ўсіх выступіў Вальдэмар Красніцкі. Доўга і ўзнёсла ён апавядаў, што лабараторыя плённа працуе над тэрэтычнымі назіраннямі па азоту Мірона Браніслававіча Кудзёлкі і Кірыла Пятровіча Язубца і што доследы пацвярджаюць іхную ідэю. Пасля гэтага мне заставалася адно: грукнуць дзвярыма, што я і зрабіў. Вялікую вагу мае хлусня, калі яна выказваецца паперад праўды. Толькі застаўшыся без грошай запозна пашкадаваў, што, крыўдуючы,

пакінуў інстытут, дзе з-за крызісу з затрымкай, але ж плацілі нейкую капейчыну. Трэба было працаваць і далей, глядзець у вочы Красніцкаму і Кудзёлку. Цікава, ці засаромеліся б яны калі? Горыч ад таго, што звольніўся з інстытута, што так спешна кінуў цікавую справу, што, нарэшце, не знайшоў узамен ёй вартага і падаўся, каб зарабіць і пракарміць сям'ю, ў шабашнікі, я адчуваю штодня. Абвастраецца, пячэ гэтае пачуццё. Адно суцешвае, што больш уважліва паглядзеў наўкола, быццам нанова ўбачыў людзей, а сярод іх -- і самога сябе.

Папраўдзе, дык я не з ідэальных, за які іншы свой учынак нават брыдка самому. Але калі табой папіхаюць?.. Такая разбірае тады злосць! Быццам цябе зняважылі ўшчэнт, выставілі на змоўніцкую пацеху ды яшчэ дзеля таго, каб паводзіў смірна, паляпваюць, падбадзёрваючы, па плячы. Так было ў інстытуце. Наяўжо так і ў гэтай брыгадзе?

Мой позірк туманіцца; я доўга, зацята гляджу, не міргаючы, на дзядзьку Міколу. Гэтак пакрыўджана я глядзеў і на паседжанні вучонай рады на Вальдэмара Красніцкага. Тады, пасля пачутае яго прамовы, я адчуваў шум галасоў у вушах ды моцныя штуршкі свайго сэрца, а цяпер да мяне выразна даносіцца пазвоньванне, перастукванне кельняў. Дзядзька Мікола, зірнуўшы ў мой бок, яшчэ больш горбіцца над муроўкай, і раптам мне азарэннем адкрываецца, што я з ім ніколі не сябраваў, не было між намі, суседзямі, шчырасці.

“Добры дзень”, “да пабачэння” -- і ўсё! Дык няўжо ён цяпер думае, што за грошы, якія пазычыў мне, за прапанову паехаць сюды, на гэтую шабашку, можна мною і пагрэбаваць?!

Спакваля супакойваюся. Бригада працуе, і мне трэба падносіць на рыштаванні рошчыну. Я перасільваю свой абражаны гонар ці штосьці іншае, што ў такія хвілі захрасае ў горле гаркава-салёным і засціць вочы і свядомасць, колькі ёсць спрыту налягаю на рыдлёўку ды прыкідваю, калі мы скончым гэтую пабудову. Тыдні праз тры-чатыры?.. На гэты тэрмін у мяне яшчэ хопіць запалу.

Незайздроснае ўсё-такі маё становішча! Каб пазбавіцца непрыемных думак, памалу ўнурваюся ў разважанні пра вадкі азот. Сверб вучонага-даследчыка не пакідае мяне і за гэтай работай, і цяпер я пакепліваю з сябе, што не ад добрага жыцця раблюся тэарэтыкам.

Неўпрыкметку праходзіць колькі часу, і раптам Сенька парушае наладжаны рытм нашай работы. Яму, зуху, нямейца; пэўна, сумна моўчкі адна за адной выкладаць цагліны, і ён звярнуўся да Пахолкіна, да якога наблізіўся за работай.

-- Скажы, прараб, чаго гэта багатых ніхто не любіць?

Хлопец спытаўся нечакана замаркочана, што было да яго непадобна. Пахолкін, відаць, гэтаксама здзівіўся:

-- О, ты і сур'ёзна думаць умееш... Калі да такога дапяў?

-- Калі аднойчы па вуху з'ездзілі. Свае. Былыя сябры-аднакласнікі. Запрасіў іх у рэстаран, а там... Ну, пачалі яны выхваляцца, хто чаго дасягнуў пасля школы. А вяршыні тыя іхнія... Цьфу! Адзін -- як яго? -- менеджэр у нейкай фірме, другі -- студэнцік, інстытут хутка скончыць, але глядзіць, каб яму хто кухаль піва паставіў... А я вазьмі ды напацеху падпалі дзесяць "баксаў". Прыпаліў ад таго агню...

-- Ну і правільна, што з'ездзілі, -- Пахолкін зноў замахаў кельняй. -- Трэба, каб па ілбе. Мо паразумнеў бы.

-- Ха, праведнікі, -- Сенька віртуозна цвыркнуў, ды так, што трапіў туды, куды, мусіць, і цэліў -- у скрыню Гацкаму, чаго той, адышоўшыся да дзядзькі Міколы, не заўважыў. -- Пазайздросцілі, таму і зазлавалі.

-- А чаго ім зайздросціць, -- не згадзіўся Пахолкін. -- Хіба ж ты багаты? Ты сказаў ім, што шабашыш?...

-- Я? -- Сенька засмяўся і плюхнуў у накіданую па муроўцы рошчыну цагліну, ажно веерам пайшлі прыскі. -- Ды я... Я і ў тэхнічным вучылішчы першы быў, і калі служыў ваенным будаўніком... Не, прараб... А ты чаго тут гібееш, калі такі сарамлівы?

-- Работы не саромяцца. Тут другое... Да людзей хочацца. -- Пахолкін падцягнуў да сябе бліжэй скрыню з рошчынай і зноў замахаў кельняй.

-- Вось яно што. А мы хто? Не людзі? Гацкі, бугор ці хоць бы дацэнт? -- Сенька торкае кельняй у мой бок. -- Чым жа мы не ўпадабаліся табе?

-- Не дзэргайся, -- Пахолкін прыпыніўся, саступіў мне дарогу, памаўчаў, пакуль я напоўніў рошчынай ягоную скрынку. -- Сам жа адчуваеш, хто ты...

Сенька паглядзеў, нібы шукаючы падтрымкі, убок Гацкага і дзядзькі Міколы, што паводдаль схіліліся над грунтвагай, прыладзіўшы яе на перагародцы. Потым падмігнуў мне:

-- Чуў, дацэнт? Куды нам да таварыша Пахолкіна. Не пацьмянеў яшчэ ягоны партыйны бляск.

Пахолкін, мусіць, вельмі пашкадаваў, што аднойчы расказаў нам, як выключылі яго з партыі. Ён зачэрпнуў кельняй у скрынцы і знерухомеў, быццам разважаў, як паступіць з рошчынай: плёснуць на муроўку ці на Сеньку, які побач спрыта клаў цагліну да цагліны і з'едліва ўсміхаўся?

-- Можа, павучым яго, як са старэйшымі размаўляць? -- кажу я Пахолкіну пасля няёмкай паўзы. -- Кручаны хлопчык.

-- Не трэба. Не дойдзе, -- адказвае мне Пахолкін. Ён усё ж стрымаўся.

-- Жартаў не разумеете ці што? -- крыўдуе на гэта Сенька. -- Ну вас.

Ён хмурнее, адварочваецца ад нас і злосна арудзе кельняй.

Я падбіраю парожнія вёдры і спускаюся ўніз, да мяшалкі. Што мне да гэтых людзей. У мяне свае клопаты. Мне вельмі шкада змарнаваны на шабашцы час: я мог за гэтыя месяцы зрабіць нешта больш вартае. Ды сям'я чакае грошай... Хто я для яе без іх? Кола замкнулася...

-- Кірыла Пятровіч, даражэнькі. Рошчыны, калі ласка... -- раптам чуецца Сенькаў голас. Я здзіўлена гляджу на рыштаванні, на хлопца: што гэта найшло на яго? І, не стрываўшы, усміхаюся, зразумеўшы, што Сеньку зноў распінае дураслівасць. Знайшоў жа, падшыванец, выйсце!

Хлопец таксама засмяяўся.

-- Сёння серада. Забыўся? Давай націскай, дацэнт, на рыдлёўку, -- ужо, як звычайна, крычыць Сенька. Ён, здаецца, не можа паводзіць сябе сур'езна, такі вось гэты чалавек.

Я іду да яго з поўнымі вёдрамі.

Сённяя серада.

Па нашай брыгаднай завядзёнцы ў сераду мы робім толькі да паўдня. І адпачываем. Палім лазню, хвошчамся, колькі душа захоча...

Я з асалодаю ўяўляю, як пасля работы спытаюся ў Міхневічаў, суседзяў па нашай гасцініцы, газеты за тыдзень і буду чытаць іх да апошняга радка. Мо нават паслухаю радыё ці пагляджу тэлеперадачу, бо на ўсё гэта ў іншыя дні не стае часу: пасля работы адразу хіліць да сну, даймае адно -- забыцца на ўсё і адпачыць. Асабліва пакутую на рукі; яны, здаецца, за час шабашкі ўжо выцягнуліся ніжэй каленяў, і я пачуваю сябе нейкім ідыётам, якому не цікава, што робіцца ў свеце, што буяе наўкола чароўнае лета, што жывуць, хваляюцца, радуюцца паўсюль людзі. Стомленныя, каб толькі выспацца, мы дабіраемся познімі вечарамі да калгаснай гасцініцы, яшчэ моцнай такі хаце, якую гаспадары пакінулі і з'ехалі ў горад. Тут наш часовы прытулак.

Сённяя будзе лазня. Нам па душы такі адпачынак, такі перадых у шабашцы ад штодзённай цяглавай -- ад золку да цемры -- работы.

Я гляджу на гадзіннік -- яшчэ рабіць ды рабіць. Мацней прыпякае сонца, стала нават задушна, і мне раптам здаецца, што дзядзька Мікола махнуў на лазню; мы, пэўна, будзем працаваць да ночы, бо спрыяе надвор'е. Аднак я памыляюся, брыгадзёр нечакана цікавіцца:

-- Колькі там рошчыны?

Я зазіраю ў барабан мяшалкі.

-- Ды вядры тры...

-- Давай яе сюды і больш не рыхтуй, -- кажа ён. --
Закругляемся.

Ні залева, ні спякота, ні заедзь, задрыжыць зямля пад нагамі, дык і землятрус не парушыць рытм нашай работы, што пільнуе гэта чалавек. Што за сілу ён мае над людзьмі? -- каторы раз здзіўляе дзядзька Мікола. Я ўжо даўно адчуваю, што мы сталі бы нейкія аўтаматы. Адно скажа дзядзька Мікола: “Робім!” -- і мы шчыруем, як заведзеныя, без перадыху, пакуль не пачуем каманду спыніцца.

Я чартыхаюся: думкі раяцца ў маёй галаве; перапоўніў вядро, і рошчына узнялася, нібы цеста, над беражжамі, заплюхала на пясок. Дрэнна, калі робіш адно, а думаеш пра другое.

Я ўторкваю ў кучу пяску рыдлёўку, сплёўваю на далоні, бяруся за дужкі вёдзер, напружваюся і нясу рошчыну на рыштаванні. На сходках сустракаюся з калючым позіркам Гацкага. Я злую на гэтага чалавека, імгненна вырашаю, што толькі да яго знясу гэтую апошнюю рошчыну. Хай зальецца ёю! Хай падлічвае, што зноў ён рабіў лепш ад іншых, што за гэта будзе яму і больш грошай! Сквапнасць ягоная, мусіць, не мае мяжы. Я мінаю Пахолкіна, які падчышчае кельню сваю скрынку, асцярожна абмінаю Сеньку... Той ужо рыхтуецца перахапіць у мяне вядро, працягвае руку, але я быццам не прыкмячаю гэтага -- шывую, ажно прагінаюцца дошкі, да Гацкага, высока ўскідваю вёдры і адразу апаражняю іх, перакуліўшы цераз беражок глыбокай скрынкі. Гацкі лыпае вачыма, здзіўлена глядзіць на мяне.

-- Не хвалойся, Антон, -- цяжка выдыхаю я. -- Цябе не праміну. Ты больш за ўсіх робіш, то і мне даўжэйшы рубель будзе.

Як падсобніку. А то што на Зыля спадзявацца... Адно чалавек балбоча.

-- Гы-ы... -- адгукнуўся са свайго месца Сенька. -- Вось дык дацэнт. Спаў, спаў ля сваёй круцёлкі і да такога дапёр. Галава! І да бугра ты так паставішся ці як?

Я міжвольна гляджу ў бок дзядзькі Міколы; той ідзе па дашчаным пераходзе да супрацьлеглай сцяны, нешта цікае там, горбіцца над муроўкай. Размову нашу не чуе таксама і Пахолкін, робіць сабе чалавек памалу.

-- Каціся ты адсюль, -- цэдзіць праз зубы Гацкі і нядобра жмурыцца. -- Мая б воля, я табе выспятка даў бы, а не грошай. Чыстаплюй!

Я не бянтэжуся, упарта не адводжу вачэй ад пякельнага позірку Гацкага і ўсміхаюся. І Гацкі не трывае, адварочваецца, пэўна, усю нянавісьць да мяне пераносіць на цагліны -- хапае іх і адну за адной уплюшчвае ў рошчыну. Я адчуваю, як наструнены мае нервы, спускаюся з рыштаванняў да мяшалкі. І раптам мне робіцца сорамна за гэты свой выбрык. Чаму так не любіць мяне Гацкі? Пэўна, з-за таго, што яшчэ на самым пачатку шабашкі сутыкнуўся я з ім: прысаромеў, калі ён падбіваў Сеньку злазіць уночы да вяскоўцаў у гароды па цыбулю. А мо калі прымусіў яго прыбіраць за сабою смецце ў гасцінічным пакоі? Праўда, тады і дзядзька Мікола быў за мяне, пахітаў брыгадзёр дакорна галавою ды сказаў Гацкаму: "Сапраўды, Антон... Неяк няёмка. Ва ўласных харомах, пэўна, не свінячыш". Усе пасмяяліся тады і забыліся. Аднак я хутка адчуў, што Гацкі цураецца мяне, глядзіць ваража.

Я выскрабаю з мяшалкі рэшткі рошчыны і адношу іх Сеньку і Пахолкіну -- яны зноў сышліся ўпрытык і чэрпаюць кельнямі з

адной скрыні. Вяртаюся да мяшалкі і памалу прыбіраюся. Рыдлёўкі, вёдры, металёвае сіта, скрабок... -- свой няхітры, шэры ад рошчыны, рыштунак зношу ў несамавітую, збітую з аполкаў будачку, дзе захоўваецца цэмент. Невялікіх, але важкіх мяшкоў за паўдня тут значна паменела. Яшчэ ўчора такому падліку на вока я быў рады, а сёння на гэта нахмурыўся. Адчуваючы, што настрою супраць сябе брыгаду, але з нейкай ярай рашучасцю падабраў парожнія мяшкі, падлічыў па іх, колькі цэменту пайшло, і запісаў у нататнік, што заўсёды пры мне і куды я час ад часу нават тут, на шабашцы, заносу свае хімічныя і матэматычныя разлікі. Адзначыў і поўныя мяшкі, што засталіся. Запіхнуў нататнік зноў у кішэню і замаркоціўся. Навошта мне ўсё гэта? Што я так добрага зраблю?..

-- Колькі? -- раптам пачулася за спіною.

Я азірнуўся, не здзівіўся Гацкаму, адно падумаў: нязвыклая хада ў чалавека -- як у звера, не пачуеш. Зразумеўшы, што ён запытаў пра цэмент, я адказаў:

-- Амаль сто пяцьдэсят кілаграмаў пайшло...

-- Дзвесце, ясна?.. А ўчора -- удвая больш. І пазаўчора гэтулькі... А не даеш веры, ідзі пераваж. Выкалупай з-пад кожнай цагліны.

Гацкі нядобра пакрывіўся і, абышоўшы мяне, панёс свае прычындалы да будкі.

-- Кладаўшчык паважыў, -- адказваю я яму і прыпальваю цыгарэту, каб схаваць хваляванне.

-- Значыць, колькі на складзе запісалі, тое і пайшло. -- Гацкі выйшаў назад з будкі. -- А астатняя арыфметыка -- не твайго розуму клопат.

-- Толькі твайго?

Гацкі маўчыць, пазіраючы на Пахолкіна і Сеньку, якія спусціліся з рыштаванняў і, абмінуўшы на сваім шляху мяшалку, наблізіліся да нас. Сенька, нібыта чамусьці радуючыся, на хадзе прагарланіў:

-- Антоша, да бугра! Ён табе пакажа, як скрыню пакідаць наверх. Непарадак.

-- Мог і сам прынесці, чым выскаляцца. Не сышло б з цябе, -- буркнуў Гацкі, аднак нехаця патрухаў назад да стромкіх сходак, па якіх ужо няўкладна спускаўся са сцяны на зямлю камлюкаваты дзядзька Мікола: каб утрымаць раўнавагу, ён прыціснуўся бокам да парэнчы, але ўпарта трымаў у руках розныя прылады, быццам зусім забыўся, што можна, не пашкодзіўшы, скінуць іх уніз.

-- Хутчэй, -- падагнаў Сенька Гацкага і таксама, як і Пахолкін, спусціў з пляча пад ногі сваю каструбаватую ад рошчыны скрыню, кінуў у яе кельню і рукавіцы, потым падышоў да алюмініевага бітончыка з вадой, што стаяў у цяньку пад сцяной, зачэрпнуў з яго конаўкай, прагна напіўся і крэкнуў: -- Добрае пітво, але без градусаў.

Услед за Сенькам напіўся і Пахолкін, нетаропка, нібы смакуючы кожны глыток.

Пакуль хлопцы спарадкоўвалі свае прылады ў будцы, на погляд невялікай, але ёмістай, падышлі дзядзька Мікола і Гацкі.

-- Не, каб памагчы старому чалавеку, дык яны кумільгом сюды. Абібокi, -- пакрыўдаваў брыгадзiр. -- Ну пачакайце. Пры разліку я гэта прыпомню.

Ці жартам, ці сур'ёзна сказаў гэта дзядзька Мікола -- цяжка было зразумець. Аднак незадавальненне адчулася ў ягоным голасе,

на што Пахолкін сцэпануўся, вінавата патупіў вочы. Сенька ж не стрываў:

-- Дык мы за Антонам. Гэтак яго, дзядзьку Мікола! Дэпрэміраваць рублёў на сто.

Гацкі напята ўсміхнуўся, жорстка сказаў:

-- Змоўкні, ты... трашчотка.

Імгненняў колькі Сенька яшчэ стаяў усміхаючыся, ды раптам ягоныя вусны сцягнуліся, у хлапечых вачах мільгануў страх. Я міжвольна памацаў у кішэні нататнік, мне здалося, што гэта мне загадаў Гацкі маўчаць. Халадком пацягнула ў сярэдзіне, сціснулася сэрца ад нейкай незразумелай, але адчувальнай, што яна страшная, пагрозы. Яе, пэўна, адчулі і Пахолкін, і дзядзька Мікола -- яны таксама засцярожана глядзелі на злоснага Гацкага.

-- Зразумела, хлопчыкі, далібог, мне зразумела, -- раптам замітусіўся дзядзька Мікола. -- Не цапайцеся. Знясілелі мы нервова. Крызіс... Такое здараецца пры нашай рабоце. Без перадыху, без адпачынку... Канешне... Вырашана: заўтра, паслязаўтра -- выхадныя. Трэба, нарэшце, расслабіцца, а там пойдзе лепш. Не за гарамі і канец.

Дзядзька Мікола зварухнуў нас усіх з месца. Хаваючы вочы, мы прыбралі моўчкі свае прылады.

4

Прасёлак, што цягнецца да вёскі, агінае малады хвойнік, палавініць лугавіну, ахопленую з аднаго боку бульбяным полем, а з другога -- ільнішчам, сцелецца далей брудна-жоўтаю стужкай на парослы быльнягом пагорак. З гэтага ўзвышша відаць азёры: і тое, вялікае, што шырокаю чыстаю вадой падступае да самае вёскі, і другое, меншае, з чаротавымі і плешнікавымі плаўнямі -- яно

блішчыць удалечыні, атуленае хмызняком. Запаветны кут, дый толькі, каб над пратокай, што злучае азёры, не быў перакінуты грувасткі бетонны мост. Там -- аўтастрада, мільгаюць, размінаючыся ў супрацьлеглыя бакі, імклівыя машыны, і мне чамусці сумна думаць, што тут, у гэтым вабным, які так прыйшоўся да сэрца, куточку прыроды ўжо ніколі не будзе хвалюючай цішыні, запаланіў яго гулкі прагрэс. “Тах-х, тах-х, тах-х...” -- сцвярджае гэта і рокат з неба: нізка над палеткамі ляціць верталёт сельскагаспадарчай авіяцыі.

-- Пятро Дудзін, -- кажа Сенька, назіраючы за верталётам. -- Вось у каго работка, я вам скажу... Падсадзіць якое дзяўчо да сябе -- і далей адсюль. Спусціцца дзе-небудзь у ляску...

-- Лётчыка ведаеш? Адкуль?..

-- Адтуль... -- шматзначна адказвае Сенька Пахолкіну; той пыліць кірзачамі па ўзбочыне, упарта нясе важкую кайстру з рыштункам, які мы забіраем з будоўлі дахаты. -- Мая цялушка таксама бзыкнула да яго, як ён прыгарахцеў у Белае акурваць палі.

-- А-а... Тады канешне... Такое знаёмства з лётчыкам доўга не забудзеш, -- спачувае Пахолкін. -- Дый мо на карысць табе? Ларысе ты не пара. Яна ж -- сур'ёзная дзяўчына. Ружа... А ты -- лопух!

-- Г... смярдзючае яна, а не ружа, -- крыўдуючы, прыкра зганьбіў Сенька знаёмую нам з жывёлагадоўчага комплекса прыгожанькую дзяўчыну-заатэхніка, да якой ён спрабаваў заляцацца. -- Ды я, калі захачу, касманаўтам стану!

-- Не станеш, -- паморшчыўся Пахолкін. -- У цябе розуму хапае толькі на дурное... Гля, куды гэта яны?

Дзядзька Мікола і Гацкі, якія няспешна, як і мы, крочылі па прасёлку, толькі паводдаль, наперадзе, раптам збочылі на лугавіну і пашыбавалі да бярозавага гаю, што клінам уразаўся ў бульбяное поле.

-- На венікі голя наламаць. Разумнік... Сёння ж лазня. --
выказаў здагадку Сенька.

-- А-а... Тады хай, -- адразу знійкавеў Пахолкін і вінавата паглядзеў на мяне. -- Хай ідуць. Я грэшна падумаў, што зноў іх пацягнула паласавацца калгаснай бульбай. Вяскоўцы ж бачаць...

Я згодна падтакнуў Пахолкіну; мне таксама не даспадобы правянт, які носіць употай з калгасных палёў Гацкі. Гацкі напіхае ў рот за вячэрай бульбы, ды яшчэ пасміхаецца: “Ніхто ж не прымушае чыстапляюў есці яе”.

На душы робіцца брыдка ад гэтага ўспаміну, і я злюю на сябе: сапраўды чыстапляюй! Гіджуся ўчынкаў Гацкага, таго ж дзядзькі Міколы, які збаёдаў кудысыці калгасны цэмент... Ах, як мне не хочацца замарацца! Як тады, на вучонай радзе, у інстытуце! Тады ж таксама бачыў сябе праведнікам.

Ненавіджу сябе. Мне здаецца, што быццам аднекуль збоку назіраю за сабою і моршуся: ганарлівы ідыёт... Адно з імем: вучоны.

-- Дацэнт, пачакай, -- гукае мяне Сенька, і я азіраюся. Пахолкін затрымаўся нечага каля агароджы прыдарожнага помніка, несамавітага на погляд, з тых, што сустрэнеш цяпер ля кожнай вёскі. Ён прысеў на кукішкі, корпаецца ў сваёй пашэрпанай кайстры, і я, здзіўляючыся на гэта, услед за Сенькам вяртаюся да яго.

-- Вось... штакецін колькі падправіць хачу, -- неяк вінавата тлумачыць ён, перабіраючы цвікі. -- А то ходзім, ходзім міма...

-- Хто мне растлумачыць: чаму на ў'ездах у нашыя вёскі -- абавязкова смярдзючыя кароўнікі і вось гэткія салдацкія магілы, -- пытаецца Сенька. -- Быццам ім другога месца не знайшлося...

-- Што, што?.. -- Пахолкін хмурнее і бярэцца за малаток. -- Ты хоць тут не выскаляйся. Прыдурак!

Сенька насупіўся.

Я падыходжу да нізенькай агороджы, аглядаю штыкеціны, пазначаю кепска прыбітыя. Іх набіраецца небагата. Пахолкін зноў прымацоўвае іх, моцна грукае малатком, і мне здаецца, што ён злуе. Штодня праходзіў я каля гэтага помніка і хоць пацікавіўся б ім! Заўважаў адно: просценькі, з чырвонаю зорачкаю бетонная пірамідка. Шчымлівы сум агортвае мяне; няўжо я раблюся абьякавым да ўсяго? -- раўную я сам сябе да Пахолкіна, -- што страшна -- адчуваю, што гэта мяне не палохае.

З Пахолкіным памалу падправілі квадрат агороджы, а Сенька, наламаўшы з быльнягу венік, прыбраў усярэдзіне. І абеліск быццам пабольшаў.

-- Жорсткі, мусіць, тут бой быў. Во колькі палягло, -- кіўнуў Сенька на асобую ад пірамідкі пліту з выпісаным спісам загінуўшых, абкладзеную дзёрнам. -- Бадай, адны радавья. Чаму так?

-- Спытай пра гэта афіцэр'ё, якое сёння бразгае медалямі на ветэранскіх парадах, -- уздыхнуў Пахолкін, прычыняючы маленькую брамку. -- Ды ладна... Пайшлі. Вунь і Сушкоў з Гацкім ідуць.

Сапраўды, дзядзька Мікола і Гацкі паднімаліся да нас, на ўзгорак.

-- Ну што, пакланіліся? -- спытаўся Гацкі, калі мы сышліся на дарозе і няспешна пакрочылі далей, да вёскі.

-- Ага, -- адказаў Сенька, забіраючы ў дзядзькі Міколы частку бярозавага вецця, якое той трымаў пад пахай. -- Сорак тры чалавекі пахаваныя.

-- Нават падлічылі. А я думаў: чаго вы так доўга выгінаецеся? Кожнаму, выходзіць...

-- Пячорны ты чалавек, Антоша, -- раптам засмяўся на гэта Пахолкін, але ў ягоным голасе прагучалі і ноткі разгубленасці. -- Ашаломіў ды збіў з панталыку...

-- Ну, а ты перад кім выгінаешся? -- звярнуўся і я да Гацкага, таксама наўздзіў спакойна, бо гнеў ці злосць цяпер былі б дурнотаю.

-- Зноў пачынаеце?.. Восы, -- дзядзька Мікола звярнуў з узбочыны і пайшоў паміж мною і Гацкім. -- Лепей анекдот які расказалі б. Што-небудзь вясёлае... Дык не! І чаго вам, людзі, пнуцца да высокага? Мы ж мурашы, вось і трымаймась сваёй дарожкі. Навошта, таго-чаго, нам лезці на быліну і меркаваць адтуль аб усім свеце?

-- Не напускай дурману, дзядзьку, -- пярэчу я брыгадзіру. -- З чаго Антону так гідзіцца нас? Га, Антон?

-- Ды не веру я вам, -- пакрывіўся Гацкі, -- хоць зарэжце, не веру. Набачыўся я такіх паклонаў. Да той жа Хатыні едуць: з песнямі, з віскатам... Прыедуць, паходзяць з поснымі тварамі -- і далей зноў з рогатам, з песнямі. Паўвека прайшло, адплакалася... Дык не, нам трэба паказваць, што мы слязлівыя... Выціскаем з

сябе аблыжную слязу, а мо хто неўпрыкметку і слініць над вокам, каб крыў божа не ўбачылі раўнадушным. Чаго вы баіцеся? Хай тыя баяцца, у каго пасады, а вы ж -- во, Мікалай кажа, -- мурашы. Дый, пэўна, і да гэтага не дараслі. Мураш можа і на макаўку высознага дрэва залезці, дасягнуць вялікай вышыні, адчуць, хоць і рызыкуе быць здэмурым, знішчаным, сонца, прастору... А вы?... Вы -- чарвякі! Вытыркаеце галоўкі з гнілі -- і: якія мы разумныя! Дзякуй свету, нам у сваіх смярдзючых норах добра!

-- З другога чарвяка прыгожы матыль вылупваецца, -- падаў голас Сенька, ідучы побач з Гацкім.

-- Ну ты, матылёк! Схавайся, пакуль не склявалі, -- цыкнуў на хлопца Гацкі. -- Святошы! Адзін сваёй вучонасцю выхваляецца, усё ў блакноціку піша, другі -- не менш высакародны... Цяпер і смаркатым слова не скажы. -- Гацкі плюнуў і злосна вылаяўся. -- Можа, і нам, Мікалай, вярнуцца да помніка, авось і нам сумленнасці залічыцца?

-- Ты гэта, таго-чаго, -- запнуўся па звычцы дзядзька Мікола, -- крыўдуй, Антон, але кінь блюзнаваць. З нас усіх я адзін вайну памятаю, падшыванцам тады быў. Іншы раз як падумаеш, што тады было, сапраўды слёзы цурком цякуць. Падняволены чалавек быў нібы муха...

-- Дык ты хоць помніш вайну, -- агрызнуўся Гацкі. -- А Пахолкіна вазьмі. У вайну матчыну цыцку бачыў, а зараз -- глядзі, як яму балюча! Бацька, хныча, прапаў без вестак! Ну і што? У кожнага хтосьці прапаў ці забіты...

-- Пашляк, -- крыўдзіцца Пахолкін і надае хады. Хвілін колькі ён шпарка ідзе па дарозе, потым збочвае на бураковае поле -- цераз яго нацянькі да вёскі бліжэй.

-- А ты што скажаш, Язубец? -- перакідвае Гацкі на мяне сваю злосць. -- Цэменцік падлічваеш цішком, моршчыся -- ах як брыдка! Вывэдзгаўся тут! Святоша з крыльцамі, тваю...

-- Ну хопіць, хопіць вам! Якая муха, братулькі, вас пакусала? -- яшчэ спрабуе памірыць нас дзядзька Мікола, як ён заўсёды рабіў, калі мы сварыліся. -- Ну і дзень. Ды плаюньце вы, далібог...

-- Хай скажа. Ты паглядзі, брыгадзір, з каго на гэты раз ты сабраў брыгаду... У вочы іх палядзі! Якая там да нас пагарда. Хай скажа!

Я маўчу, да болю сцяўшы зубы. У такім стане яшчэ доўга іду па дарозе, потым, ачомаўшыся, заступаю на міг дарогу сціхламу Сеньку і таксама збочваю на бураковае поле.

-- Во, во... Даганяй! Паплачся разам з Пахолкіным, -- крычыць услед Гацкі.

5

Пахолкін ужо добра-такі адмахаў па бураковым полі, і цяпер трэба было налегчы, каб дагнаць.

На ўзбочыне паслізнуўся -- ступіў на падсохлую пасля дажджу грязь, што здалася мне цвёрдаю, і ўпаў, аднак удала, паспеў выкінуць перад сабою рукі. Гэта, мусіць, было смешна, бо на дарозе зарагаталі. Я адразу ж падхапіўся і, раззлаваны сваёй няўключнасцю, заспяшаў далей.

Пасля прыдарожнага вязкага лапіка ісці стала лягчэй. Сарваў жмутак травы, выцер ёю перапэцканья рукі.

-- Такі настрой сапсаваў, паскуда, -- паскардзіўся я Пахолкіну, калі параўняўся з ім. -- Ды хто ён такі?.. Ты бачыў: брыгадзір і той віхляе перад Гацкім хвостом!..

-- Ха! Прачнуўся, -- Пахолкін насмешліва паглядзеў на мяне. Не спыняючыся ён адразу пераскокнуў невялічкі раўчук, да якога мы падышлі, пачакаў, пакуль пераскокну і я. За раўчуком выбіліся зноў на бальшак, па якім далёка ззаду цяпер пляліся Гацкі, дзядзька Мікола і Сенька, Пахолкін азірнуўся на іх і сплюнуў. -- Дабрадзеі-і...

-- Не разумею...

-- Ты што, сапраўды не знаеш, хто ў брыгадзе галоўны? -- здзівіўся Пахолкін.

Я паціснуў плячыма.

-- Гацкі дамаўляўся з Лосевым, што збудуе сховішча. Цяміш? -- Пахолкін пакрочыў шпарчэй. -- Яшчэ ўзімку ці ўвосень веў такую размову. А мы для яго -- наёмная сіла. Свіснуў Гацкі Сушкову, што пльвуць у рукі добрыя грошы, той хуценька і збіў брыгаду. Праўда, на гэты раз яму не выпала сабраць тых, з кім шабашнічаў летась, пэўна, пакрыўдзіў іх пры разліку, затое выкапаў дзесьці Сеньку, зманіў цябе. Ну, а я сам набіўся да яго: яшчэ гады тры таму звёў мяне з ім адзін знаёмы. Пазваніў... Адно не ведаў да апошняга, што Сушкоў запражэцца сёлета ў хамут Гацкага. Звычайна Сушкоў дамаўляецца з "прадзюсэрамі" гэтай будоўлі, якія застаюцца ў цяні. А Гацкі яшчэ бярэ ў рукі кельню.

-- Лухта нейкая, -- мне стала сорамна за дзядзьку Міколу; сапраўды, падумаў я, ён вельмі доўга схіляў мяне ехаць з ім у гэтую вёску на заробкі. -- Так, лухта, -- паўтарыў я. -- Хіба дзядзька Мікола сам не мог абгаварыць з Лосевым будаўніцтва гэтага чортавага хлява?

-- Куды яму, -- хмыкнуў Пахолкін, перакладаючы з рукі ў руку кайстру з рыштункам. -- Ламавік. А калі і заключыць сам які

дагавор, дык падбірае крохі. А вось Гацкі... Гэты -- мацёры кан'юнктуршчык. Адцісне слабейшага, ікламі вырве самы грашовы заказ. А ты думаў -- трэба паспець па гаспадарках, каб не папярэдзілі... Гацкі на гэта мастак. Скончым мы сховішча, і не Сушкоў, а ён пачне дзяліць грошы. Ды яшчэ па восені возьме даніну і з тых брыгад, што мы з табою не бачылі, але для якіх ён -- гэта точно! -- работу арганізаваў.

За размоваю мы хутка дайшлі да вёскі, убіліся ў вулку, якую перагарадзіў наперадзе статак -- яго гналі кудысьці на пашу пастухі.

-- Чаго гэтак даўся табе Гацкі? -- раптам спытаў Пахолкін, калі мы, каб не палохаць цялят, прыпыніліся каля плота.

-- Мяне ён цікавіць як леташні снег, -- адмахнуўся я. -- Адно не падабаецца. Не пераадолець гэтае адчуванне. Таму губляюся, злую...

Цяляты забіралі ўбок ад нас, спалохана ўскідваліся, напіралі на пярэдніх. Я пацягнуўся рукою, каб пагладзіць пярэстанькае цялянё, яно вільхнула галавою ад маёй далані, ірванулася наперад...

-- Не палохай, -- сказаў Пахолкін, задумліва гледзячы на запыленыя грэбні цялячых спінаў. -- Дарма ты так перад Гацкім. Ты -- моц, не па ягоных зубах арэх. Хаця паслюнявіць можа, што таксама агідна.

Я ўсміхнуўся:

-- Ну не... Трэба думаць, цэмент ён сплавіў, а не дзядзька Мікола?

-- Шабашка, братка, не любіць прастою. -- Пахолкін зноў, ужо каторы раз, перакінуў з рукі ў руку сваю ёмістую з розным

рыштункам кайстру, што, мусіць, ўсё-ткі добра была важкаватай. Я пацягнуўся, каб пераняць яе, але ён адмахнуўся, і шпарка рушыў па затрушаным травінамі асфальце -- пэўна, у вёску звозілі сена, бо шматкі яго віслі нават на голлі дрэў ды востра адчуваўся саладкаваты пах лугавін.

-- Дык усё ж, што рабіць? -- праз колькі хвілін хады запытаўся я зноў, незадаволены адказам. -- Патураць махлярству?

-- Навошта. Патрывай крыху і ты цікавае пабачыш, калі скончым кармасховішча. Лосеў забудзе пра перарасход цэменту ды яшчэ падзякуе, што мы зрабілі яму вельмі патрэбную спаруду. Чуеш: вельмі-і... Так і падкрэсліць. Тут галоўнае -- вынік. Ты, Кірыла, усё роўна як дзіця. Хочаш на шабашцы зарабіць, дык зарабляй цішком. А то заладзіў: махлярства, махлярства...

Я здзіўлена паглядзеў на Пахолкіна. Той здавалася, нічога не заўважаў наўкола, ішоў задуменна. Я адчуў: я проста надакучаў яму.

Наперадзе з-за выфарбаванае ў жоўтае хаты, з яе панадворку, высыпалася праз веснічкі на вулку шумлівая чародка хлопчыкаў, і дзіцячая валтузня абудзіла мяне, стрымала ад вострага жадання ўпікнуць Пахолкіна, што ён такі, як і Гацкі... Падшыванцы, набліжаючыся да нас, сцішыліся, а калі размінуліся, адзін з іх -- Круглатвары сінявокі жэўжык, што яшчэ да сустрэчы забіраў убок далей ад нас, -- тоненька прапішчаў:

-- Сабас-с-нікі-і...

І пачалося:

-- Шабаі-і!.. Шабаі-і... -- абрынуліся на нас ззаду наператаўкі дзіцячыя галасы.

Чаго было сердаваць на неразумную малечу -- дзеці ж паўтараюць словы дарослых! Ажыла вясковая вуліца, што здавалася дагэтуль бязлюднай і ціхай: за парканам пасярод бульбоўніка адарвалася ад работы жанчына і, зацікаўленая дзіцячым крыкам, пільна пазірала на нас; наперадзе сядзелі на лавачцы пад вішняй двое старых і таксама глядзелі ў наш бок...

-- Шабай-і...

Я наддаў ходу. А праз колькі крокаў не стрываў крыку хлопчыкаў і Пахолкін.

-- Кыш, назолы! -- павярнуўся ён да малечы. -- Вушы паабрываю.

Хлопчыкі адскокнулі ад нас, адбегліся на нейчы панадворак.

Такога сораму я не ведаў раней. Здалося, няма канца-краю вуліцы, па якой мы ішлі, не будзе ратавальнае хаты-гасцініцы.

6

-- А дзе Антон? Мікалай Дармідонтавіч з Сенькам?

Рыма Гацкая стрэла нас на ганку, пэўна, устрывожаная нашай хуткай хадою.

-- Там... ідуць, -- буркнуў няўцямна ў адказ Пахолкін і паціснуўся міма яе ў дзверы, у веранду, грукнуў аб падлогу сваёй важкаю кайстрай. Рыма зацята паглядзела на яго, потым дапытліва -- на мяне.

Яна была надта маладой для свайго мужа, ды зайздросціць Антону Гацкаму на прыгожую жонку маглося, пакуль не зазірнеш у Рыміны вочы. Вадзяністыя і вірлаватыя, яны нібыта выпіралі з твару. Нават парфума, якою Рыма карысталася вельмі старанна, не магла схваць гэтага: здавалася, касметыка была намазана вакол круглых шкельцаў і за імі не азначалася нічога, акрамя

вады, дзе адно плавалі чорныя кропелькі-зрэнкі. Да таго ж Рыма была весялухай, і часты, бадай што без прычыны смех яе гучаў дрыготка, быццам істэрычна. Раздражняла аднак не гэтае. Яна нібыта знарок бессаромна паказвала сваю ўвогуле зграбную, але крыху важкаватую фігуру -- насіла апратку цесную, у абліпку -- і за тыя дні, як заявілася да мужа і кухарыла для брыгады, добра такі змучыла, пэўна, усіх, што з'ехалі надоўга ад жонак, мужчын. Вось і зараз яна стаяла ў невядома як нацягнутых на клубы паношаных джынсах, у спартыўнай майцы, якая ледзь не трашчала на яе багатым бюсце, і затуманеным позіркам разглядала мяне.

-- У бярэзнік яны зайшлі. За голлем для венікаў, -- сказаў я і, адводзячы ўбок вочы, як і Пахолкін, заспяшаўся прайсці ў хату-гасцініцу.

Пакойчык з акном у сад, які мы займалі з Пахолкіным, як і штодня кінуўся ў вочы сваёй казённай няўтульнасцю. Пэўна, колісь, пры гаспадарых, гэты куток быў часткай светлай паловы хаты, цяпер падзеленай сценамі на колькі маленькіх пакойчыкаў з цеснаватым -- у два крокі ўсяго -- перад імі калідорчыкам.

Пахолкін распрануўся, кінуў куртку на свой спехам прыбраны ложка і цяпер, прымасціўшыся ў кутку на табутэце, сцягваў з ног, чапляючы наскон за пяту, перапэцканья гразю кірзачы. Я праціснуўся міма яго да свайго ложка, расчыніў акно. Хваля нагрэтага сонцам паветра асвяжыла наш затхлы, пракураны пакойчык, занесла ў яго водар саду.

-- Бессаромніца, -- хмыкнуў Пахолкін.

Я зразумеў: гэта ён пра Рыму Гацкую.

Я нічога не адказаў, зморана сеў проста на ложак, адкінуўся на падушку і абьякава зачапіўся позіркамі за невядома кім і калі пачэплены ў гэтым пакойчыку часопісны партрэт нейкай кінаакторкі. Жаночы твар свяціўся з процілеглай сцяны найгранай радасцю, ад чаго праз хвілю, калі ўглядацца ў яго, рабілася прыкра. Захацелася падняцца і здзерці гэты “шэдэўр”, шпурнуць яго ў акно, ды я стрываў з-за Пахолкіна, да якога цяпер, пасля нашай размовы, адчуваў непрыхільнасць. Не такі, мусіць, ён рахманы ды ціхі, як здавалася раней.

Я скіраваў позірк з партрэта на Пахолкіна, якому карцела хутчэй зняць боты, і, уздыхнуўшы, таксама пачаў пераапрацаваць.

-- Ты не крыўдуй, -- пасля колькі хвілін маўчання падаў голас Пахолкін. -- Надзьмуўся... Ведаеш, што табе шкодзіць, Кірыла? Дый мне таксама...

Я іранічна паглядзеў на яго: што ён скажа яшчэ?

-- Ты саўковага выхавання, бясрэбранік. -- Пахолкін сумна пасмыкнуў вуснамі, ад чаго, здалося, па ягоным худым твары прабегла балючая сутарга. -- І шкодзіць табе упартая прынцыповасць. Гэтак, упартая... Табе хоць кол на галаве чашы, а ты на сваім: па праўдзе павінна быць, па праўдзе! Во як цябе навучылі!.. А як у жыцці? Гэтулькі сцежак-дарожак натоптана, і на кожнай чалавек са сваёй праўдай. І кожны хоча, каб было па яго праўдзе. Дык за якую праўду ты, паважаны Кірыла Пятровіч? За тую, што і цары-правіцелі са сваімі турмамі? Ці мудзілы з кадзіламі, якія з золата ядуць? Якая ж твая праўда?

Я разгубіўся:

-- Так можна абараніць нават забойцу.

-- Ну, забойцу... -- працягнуў Пахолкін. -- Хаця... Судзя, які прыгаварыў да смерці забойцу, таксама забойца. І сапраўды абаронены. Дзяржавай... Э-э, Кірыла, кожны чалавек мае інтарэс. Той жа Гацкі... Ён ўмее жыць заможна. Ці не зайздросціш ты яму?..

Я застыгнуў, трымаючы ў руках кашулю, нейкі момант здзіўлена глядзеў на Пахолкіна: жартуе чалавек ці не? І раптам зразумеў: ён абвінавачваў мяне! Але з чаго бы гэта?

-- Вось дык на, -- засмяяўся я, адчуваючы хваляванне; зняў са спінкі ложка джынсы і пачаў апранаць іх. -- Урэшце паразумеліся. Чаму Гацкаму? Я табе, Віталь, зайздросчу. Даймае разуменне, што табе жывецца лепей за маё... -- мой голас брыдка дрыжэў ад абурэння, ды я ўжо не мог спыніцца. Памаўчаўшы крыху, каб супакоіцца, я злосна выгукнуў, -- Выкусі, браце! Гэта ты пазайздросціш мне. Я -- вучоны! Гэта такая асалода -- адчуваць, што вось-вось зробіш адкрыццё. Так, я чую, яно даецца мне... А ты -- хто?...

-- Караскаешся да вяршынь навукі? -- пасміхнуўся Пахолкін. -- Слава табе патрэбна? Але ж гэта -- тыя ж грошы...

Я нарэшце справіўся з джынсамі -- адзеў іх і зноў прысеў на ложак.

-- А-а, што з табою спрачацца. Думай, што хочаш. Мяне цікавяць магчымасці хіміі, і калі станецца, што мае веды аб гэтым пацягнуць калі-небудзь на добрыя грошы, прыходзь -- асыплю імі. Я не кажу, што не хачу іх. А пакуль прабач: трэба сабраць тышчу баксаў, каб аддаць пазыку. Камянюкай вісіць на шыі яна, цягне горбіцца перад тым, хто яе даў.

-- Ну дык зашыбай цішком, пардон, зарабляй іх, -- засмяўся Пахолкін. -- Дык не, чагосьці ўпарцішся.

-- Не па мне гэта. Брыдка. Можна стацца, што буду абарванцам, а вось прыстасаванцам -- ніколі.

-- Ты што вярзеш?! Ты, хімік! -- абурыўся Пахолкін і, ускочыўшы з табурэткі, наблізіўся да мяне і гнеўна амаль што пракрычаў: -- Прасядзеў у сваёй лабараторыі, як крот пад зямлёй. Прыстаса-ван-цам... ні-ко-лі... А ты бачыў, як людзі колькі год прыстасоўваліся зарабіць, пнуліся зранку да ночы і атрымлівалі за гэта скулу?... А тут -- брыдка яму! Чаго ты фанабэрышся? Вучоны, тваю... Аднак годзе, пагутарылі. Пайшлі ў лазню, Міхневіч недзе ўжо зачакаўся.

Ашаломлены такім ярым адказам, я разгублена ўзяў з ложка ручнік і паслухмяна пацёгся за Пахолкіным з пакойчыка.

7

Што я бачыў на гэтай зямлі?

Сапраўды: што?

Упікі Пахолкіна можна было б прапусціць міма вушэй, ды ўсё-такі доля праўды, выказаная з такім імпэтам і злосцю, прымусіла мяне сцяцца нутром.

Разгублены, змораны ад супярэчлівых думак, я выйшаў на панадворак -- і зажмурыўся ад сонца. У твар патыхнула цяплом. На нейкае імгненне ўявіў, што бачу зблізку агонь, як ён, ненажэрны, трушчыць паленне ў малінавы жар. У маленькай сялянскай хатцы палю я грубку. Грубка фуркае, пастрэльвае жарынкамі, якія падаюць на гліняны дол, рассыпаюцца і памалу гаснуць, а я чакаю, калі заварацца ў гаршэчку зёлкі, каб напаіць гэтым варывам хворую бабку Марысю. Яна ляжыць прысцянку на

самаробным ложку пад кажушком -- адно галава відаць на падушцы.

-- Трэба да людзей табе, цётка, з хутара прыбівацца, -- кажу ў роздуме пад завею, што скуголіць у вокны. -- Да сяла... Да святла ды тэлевізараў. А то і памрэш тут на адзіноце пры лямпе. Ну, сёння яшчэ сам дзверы твае ад сумётаў адкапаў, а калі з'еду на вучобу і зноў такая завіруха -- як будзеш?

-- Заходзяць добрыя людзі, -- не палохаецца бабка Марыся майго жорсткага прадракання, ціхмяна ўсміхаецца, а запалыя вочы яе -- ціхі калодзезь пяшчоты. -- То вучні прыбгаюць... Яны нават зорачку на вушаку хаты прымацавалі. Чырвоненькую такую, бачыў? Значыць, з вайны ўдовая я... І старшыня калгаса хатку маю не мінае, казаў, што па сельсавету набярэцца шчэ дзевяць гэткіх жанчын, як я. Хоча ён мяне ў хату перасяліць, дзе шмат пакояў. Нібыта гарадскую. Ды на што яна мне... А табе, Кірылачка, як жывецца-вучыцца без бацькоў? Мусіць, цяжка?

-- Чаго на лёс наракаць. Стыпендыя, падрабляю... -- варушу я ў грубцы паленне. -- А новы старшыня калгаса ў вас -- галава! Гэта ж трэба: праз паўстагодзе ад вайны калгас сабраўся нарэшце памагчы вам, удовам, з гэтых халуп выкараскацца.

-- Не кажы так на маю хату, дзіцячко. Яе ж і твай бацька рабіў, царства яму нябеснае. Адразу ж пасля вайны, як вярнуўся з фронту. Такія гэта былі ад зямлянкі харомы... Памятаю, напазычала па людзях якой скудніцы, каб твайго бацьку, другіх мужчын аддзячыць, дык не ўзялі. Стаю, плачу, бо сама з хатаю не здужала б, пазабірала мае сілы -- мужа ды дзетак -- вайна, у зямлю яны сыйшлі. Во як. За людзьмі не прапала. Гасподзь даў, жыву дагэтуль.

-- Да-а, нярадаснае жыццё твой гасподзь табе даў. Мог расшчодрыцца і на лепшае.

-- Не верыш у Бога?

-- Не.

-- Твой розум. Але, Кірылка, і не хулі яго. У хуле на Бога -- да людзей злоба. А гэта грэшна...

... Чырвоная завеса спакваля сыходзіць з вачэй, я расплюшчваю іх і бачу на панадворку дзядзьку Міколу, Сеньку. Гацкі яшчэ прымыкае веснічкі, а каля яго ўжо Рыма, нешта расказвае мужу і гучна смяецца. За плотам сярод зеляніны сланечнікаў адно бачылі Пахолкіна -- праз бульбоўнік ён шыбуе па разоры на панадворак суседзей Міхневічаў.

-- Куды вы, таго-чаго? У лазню ўжо? Можа, папалудняем? -- падышоў да мяне дзядзька Мікола і хітнуў галавой на кінутае пад сцяну прынесенае бярозавае вецце. -- Дый венікі трэба звязаць.

Я нейкі час няўцямна гляджу на яго, потым скіроўваю позірк на заклапочанага Сеньку. Той падыходзіць да ганка, садзіцца там на прыступку і пачынае разувацца; улез ботамі у нейкую мазуту, таму не хоча наслядзіць у хаце.

-- Не хочацца мне есці, -- кажу я дзядзьку Міколу і паварочваюся, каб ісці, але ён утрымлівае мяне за руку.

-- Пачакай, Кірыла, пагутарыць трэба.

Я паціскаю плячыма: аб чым? Не слухаюся і сыходжу з панадворка. Не хочацца бачыць і Сеньку, які прымасціўся на ганку і цяпер, пазіраючы на мяне, па-блазнерску ўсміхаецца, ні надзьмутага Гацкага з ягонай разамлелай ад сонца жонкай. У мяне нарастае жаданне пабыць сам-насам, сабрацца з думкамі.

Спыняюся пад разгалістай яблыняй і, чакаючы, пакуль трухае па сцежцы сюды дзядзька Мікола, выбіраю з травы буйны ападак. Яблык недаспелы, але мне здаецца, што лепшага за яго я ніколі не еў.

-- Які авадзень цябе ўкусіў? -- нарэшце падыходзіць дзядзька Мікола. -- Чаго-таго, ты гэтак узвіўся? Няёмка перад хлопцамі: я ж за цябе замаўляў...

-- А цяпер шкадуеце? -- я шпурляю ўбок недаедак. -- Мо не прыйшоўся да вашых лейцаў?

Дзядзька Мікола калюча глядзіць на мяне, потым мякчэе, нацягнута ўсміхаецца:

-- Дурыла ты дурыла. Я ж да цябе па-бацькоўску... -- Ён запускае ў нізкае голле руку і зрывае там сакавіты яблык -- надкусвае, крывіцца і кідае пад ногі. -- Ці не адчуваеш? Эх, ты. Думалася, добра табе будзе з намі. Дый хацелася, каб ты зарабіў. Прабач, калі не ў тваю каляіну.

Ласкавае сюсюканне, што ў звычцы дзядзькі Міколы, паралізуе, бянтэжыць. Здаецца, што гэты сталага веку чалавек быццам хоча паглядзіць мяне па галаве, ад чаго пачуваецца прыкра: хлапчанё я яму ці што?! Ды яшчэ адчуваю: у ягоных словах -- ні макавінкі шчырасці.

-- Хацелася... Жадалася... -- бярэ мяне раздражненне. -- Узялі на шабашку -- дык што цяпер ад мяне трэба?!

-- Нічога. Нічога... -- страпянуўся дзядзька Мікола, азіраючыся па баках. -- Мы ж, чаго-таго, сябры... А пра сутычку з-за цэменту забудзь. Ніхто яго сабе не ўзяў. Як быў ён калгасны, так і затрачаны... У суседнім калгасе... Там знаёмыя хлопцы клуб будуюць ды прыпыніліся. Але ж яны і нам падсабілі -- мяшалку

падкінулі. Абяцалі яшчэ і шыферам памагчы, чаго ў Лосева, я ведаю, няма.

-- Дык ідзіце і кажыце пра гэта Лосеву. А не мне... Мо яму без цэмента, што вы туды сплавілі, цяжка будзе?

-- Эх, сынулька, таго-чаго, вучоная твая галава, -- дзядзька Мікола сумна ўсміхаецца. -- Зразумець не хочаш -- няма нам часу на пасядзелкі... Мы ж не на дзяржаўнай вытворчасці, дзе можна сядзець і атрымліваць капейкі. А тут... Колькі здужым, то наша.

Я намагаюся супакоіцца. Які сэнс пярэчыць гэтаму цёртаму жыццём чалавеку? Ды раптам думаю для сябе, што праўду казаў Пахолкін: я, аказваецца, зусім не ведаю людзей. Жыў, рабіў, сябраваў, кахаў... Колькі пазнаў іх, але як належыць не прыглядаўся. Адно ўнурваўся ў свае клопаты, да асалоды мог працаваць. Божа, божа! Ці не адсюль і слёзы маёй жонкі, што мяне нічога не цікавіць, апроч навукі, што за ёй, за гэтай наукай, я здзічэў і стаў адзінокі? Пустэльнік я, на думку жонкі, у гэтым вірлівым, супярэчлівым жыцці. А мо і сапраўды так?

Я, сцішаны, гляджу на дзядзьку Міколу, які амаль што не ўторкнуў галаву ў яблыневае голле і насцярожліва пазірае на мяне адтуль, і думаю, што калі непрыемнасці сыплюцца градабоем, гэта не без дайпрычыны. Нешта я не тое раблю, што і назалае людзям. Нельга ж аднаму вінаваціць усіх... Немагчыма.

-- Пойдзем абедаць, Кірыла, -- гаворыць ласкава пасля зацягнутага маўчання дзядзька Мікола, пэўна, палічыўшы, што мы паразумеліся і на гэтым непрыемная размова скончаная. -- Мы тут, таго-чаго, калі вярталіся, параіліся з Антонам. І табе будзе заплочана за работу з наварам. У крыўдзе не застанешся. Пайшлі.

Я ўсміхаюся. Мне брыдка, але ўсміхаюся: вось і я куплены. Так, куплены быў яшчэ раней, калі згадзіўся ехаць сюды. Я ўжо ў руках дзядзькі Міколы і Гацкага... Што ж яны са мной зрабяць? Панасміхаюцца?.. Мне б закрычаць, абурыцца, але я моўчкі стаю нерухома, нібыта прыдурак, усміхаюся. Заплоцяць з нава-ам...

-- Пайшлі, пайшлі, Кірылка, -- кранае за плячо дзядзька Мікола. -- Рыма недзе палудзень сабрала.

-- Не, -- адмоўна хітаю я галавой і ступаю з-пад яблыні ўбок панадворка Міхневічаў, дзе, бачу, каля лазні даўно топчацца Пахолкін. -- Я -- мыцца...

Я іду да Пахолкіна.

8

Саладкавата-кіслае пітво пахне лісцем смароды і яшчэ -- цяжка распазнаць -- чымсьці, здаецца, разліваецца па кожнай жылцы, вяртае адчувальнасць рук і ног. Я зноў зачэрпваю з вядра гэтага пахучага квасу, разамлелы духам парыльні, нетаропка спатольваю смагу, удзячна паглядаю на старога Міхневіча -- суседа па нашым несамавітым жытле, хата якога праз нешырокі гародчык бачыцца з гасціннага панадворка. Гэта ён нам дае ахвотна, каб абмыцца, сваю лазню, гэта ён прынёс для ажыўлення нашых душ пасля пякельнага выпрабавання парай і медавуху -- сядзіць вось зараз поруч са мною на цурбане каля дрывотні ды задаволена жмурыцца, пазірае ў расчынены прымыльнік. Адтуль -- стогн, пляскат: за дзвярыма парыльні яшчэ ярасна хвошчацца Пахолкін.

Добрая лазня ў старога Міхневіча; дарэчы, і ўся ягоная гаспадарка: светлая хата з трывалымі падсобнымі прыбудовамі,

дагледжаны сад, дзе амаль што пад кожным дрэвам гудуць вуллі, гарод што кветнік, які буяе колерам нетутэйшых раслін...

Міхневічам -- пенсіянеру Івану Сямёнавічу і ягонай жонцы Тамары Восіпаўне -- яшчэ стае моцы і ахвоты завіхацца пры такім дастатку, і яны шчыруюць, як самі кажуць, на адзіную гэтую ўцеху, спадзяюцца яшчэ, што вернецца пад іх дах хто-небудзь з сыноў з горада, дзе ўладкаваліся яны на пастаянна. Дбайны яшчэ гаспадар стары Міхневіч, адно ў збляклых вачах гэтага былога каваля ўжо застыў невыводны смутак змушанага адзіноцтва. Таму і цягнецца Іван Сямёнавіч да людзей, рады кожнаму, хто прыблудзіць цяпер да ягонага панадворка. Ён гатовы і мне насіць бясконца газеты, часовіпы, якіх выпісвае наўздзіў багата, паказваць свае вуллі, частаваць мёдам...

Я аддыхваюся, цішком пазіраю на Міхневіча, шкадую, што гэтаму добраму, спагадліваму чалавеку жывецца цяпер непрытульна без дарослых сваіх дзяцей, без смеху ўнукаў у хаце -- абарвалася сувязь пакаленняў і хутка, праз год-другі, занядае і ягоная гаспадарка... Гэтак, як і яму, пачувалася, пэўна, і майму бацьку, калі я назаўсёды ступіў за парог роднае хаты. Кароткія вяртанні потым, безумоўна, былі для яго вялікай радасцю, аднак нядоўгім суцяшэннем. Зноў шарэў бацькаў твар ад суму, калі я збіраўся назад у незразумелы яму горад.

Горад?.. Не маю віны, што пасля смерці маці з'ехаў туды васьмігадовым хлапчуком. Заплюшчыш вочы, надыдзе на памяць - - і вось вуркоча набіты бітком аўтобусік, пхнецца ён, нібы казюрка, за кожную пясчаную выспу сярод бязмежжа палескіх балот... Які далёкі гэты горад, куды не хочацца да плачу! Ды побач сельсаветчыца, суцяшае: "Акрыяе твой баўька ад хваробы,

вернецца з бальніцы і забярэ назад з дзіцячага дома. Колькі там быць...” Ступіў назад на родны парог, бадай, ужо дарослы, а ў душы -- вакуум, пустэча там, дзе павінна было гадамі адкладацца бацькоўская любоў і ласка. Бацька гэтую пустку ў душы сына адчуваў да скону. Ён мог, калі я прыязджаў пагасцяваць, ночы не спаць, сядзець каля мяне, дзецюка, ды папраўляць коўдру. Сцішанаму, мне ў такія хвіліны карцела падняцца, абняць сівога роднага чалавека ды закрычаць на ўвесь белы свет: “Бацька! Ды не вінаваты ты перада мной і людзьмі! Невінава-аты-ы!”

Я нетаропка пацягваю медавуху, пазіраю на Міхневіча і лена думаю, што цяпер няма чаго ўбівацца яму па дзецях, што паехалі на пастаянна ў горад. Дбаць, каб яны не пакідалі вёску, жылі побач, трэба было раней, калі яшчэ бегалі малечай.

-- Дзядзька Іване, -- звяртаюся я да задуменнага Міхневіча, -- а кім вашы сыны працуюць у горадзе?

-- Га? -- сцэпануўся ён. -- Ты пра маіх? Адзін муляром, другі таксама на будоўлі робіць. На трактары. Вось у гэтым і сорам. Маглі б яны і тут такой работай займацца. І ў пашане былі б. А так, -- стары млява махае рукой. -- Я разумею цябе. Ты казаў, што таксама з вёскі, але вучоны. Ці сын Свірыдзіхі з нашай Белае. Кажуць, генералам хутка будзе. А тут... Кінуць лепшае ды ў горадзе за горшым ганяцца? Муляцца ў прыватнай кватэры ці ў інтэрнаце да сівых валасоў? Ніяк не вазьму ў толк.

-- Нічога, бацька. Будзе і ў вашых сыноў свой кут, -- кажу я засмучанаму Міхневічу. -- Самі яны разбяруцца, дзе лепей. А на мяне чаго раўняцца. Дрэнь я вучоны, калі тут... І вы ж так думаеце.

-- Не. Ці мала ад чаго ў жыцці здараецца перакос. Трэба толькі выраўняцца.

-- Паспрабуем. А квас ваш адменны. Дзякуй за такую ласку.

-- На здароўе. Сцяпан, мой меншы, дык піша, што, мабыць, вернецца. Просіць папытаць Лосева, ці дасць яму кватэру. Хоча асобна жыць. Жаніцца збіраецца.

-- Вось бачыце. Хутка пры ўнуках тут будзеце.

Я стаўлю конаўку каля вядзерца, задаволена аддыхваюся і запальваю, прапаноўваю цыгарэту старому, які засвяціўся тварам ад маёй падтрымкі.

Адчуванне ўдзячнасці -- не ведаю, не разумею ў гэты міг: каму і за што -- туманіць мой позірк. Проста мне добра душою, быццам у лазні змыў і з яе грязь, і цяпер яна чыстая, як і цела, бязважкая, вольная, свіціцца дабрынёй і ласкай, струменіць любоўю і да старога Міхневіча, што сядзіць побач, чакае, каб -- я ведаю -- гэтаксама, як і мяне, шчодро пачаставаць квасам Пахолкіна, і да Тамары Восіпаўны, што завіхаецца на градзе пад хатай, бялее там сярод зеляніны сваёй павязанай на галаве хусцінкай, і да таго ж Пахолкіна, што ўсё яшчэ крэхча ў лазні... Я гатовы па-сяброўску абняцца з дзядзькам Міколам, Гацкім, Сенькам... Зараз увесь навакольны свет для мяне ў Міхневічавым панадворку: гукі, пахі, сінеча неба, расліны, дрэвы, птушкі, людзі... Чуваць, як стракоча крыльцямі і блізка каля твару пралятае страказа. Шмат, шмат жа гэтага, каб адчуць: ты шчаслівы, бо ты жывеш!

-- Балдзеем?! -- раптам бахае за спіною, і я ўздрыгваю: каля дрывоўні стаіць Сенька. Трэба ж, падкраўся нячутна! Ён трымае ў руках бярозавы венік і невялікі скрутак.

-- Ну, як пара, дацэнт?

Я моршчуся: непрыемна мне такое панібрацтва. Дзіўна, я ж абьякава ставіўся да Сенькавых кпінаў, ды, пэўна, за гэты дзень адбыўся нейкі пераварот у маёй душы і вось цяпер раздражняе балбатня паплечніка. Я ўздыхаю, добрага настрою -- як і не было.

-- Шкада...

-- Чаго? -- не разумее мяне Сенька.

-- Ды так, -- кажу я. -- Добра было сядзець з Іванам Сямёнавічам, разумець адно аднаго без слоў. А ты прыйшоў -- і паляцела гэтае адчуванне прахам.

-- Мо да якога новага закону дапёрла твая вучоная галава? -- смяецца Сенька. -- Ці надумаў, як трэба жыць і не перашкаджаць людзям?

-- Ідзі мыйся, -- абрываю я Сеньку, паднімаюся з цурбана і забіраю газеты, што прынёс Міхневіч. Я ведаю, што не адчэпіцца хлопец, пакуль не пойдзеш.

-- Мо яшчэ кваску? -- спахопліваецца стары і таксама ўстае са свайго месца.

Я адмаўляюся, абыходжу Сеньку -- напамніў жа смаркач мне пра інстытут -- і іду па сцежцы да гасцініцы. Нікуды мне не схавацца ад сваёй тугі.

9

-- Сам паабедаў, дык не перашкаджай другому, -- гаворыць Рыма мужу, носячы поўныя талеркі на стол.

-- Цыц, жанчына! -- нечакана раўкае на яе Гацкі. -- Аднесла і матай адсюль. Ну!

Рыма хмыкае, цепнуўшы плечуком, дэманстратыўна нетаропка, валюхаючы клубамі, выходзіць з кухні.

-- Счула ўладу, -- злуе ўслед ёй яшчэ Гацкі і зноў паварочваецца да мяне. -- Дык што рабіць будзем, Кірыла?

А адкладаю лыжку -- есці ўжо не хочацца, спакойна зношу халодны позір Гацкага. Вочы ў яго -- шэрыя, цяжкі пад тугімі акруглымі пашчэнкамі падбародак, прамы шырокі, але даволі вабны, нос... Валявы, чаго там, перада мной мужчына.

-- Ці чуеш?

-- З цэментарам? -- удакладняю я. -- Анічога. Сам знаеш, дзе ён.

-- Такі твой сказ?

-- Мой сказ такі, што я не бачыў той цэмент, пра які Лосеў казаў, -- я таксама ўжо ледзь стрымліваю злосць. -- Ты ўлічы гэта.

-- Сумленны?..

-- Які ёсць, -- адказваю я. -- Мне, Антон, ад цябе і ад другіх няма чаго хаваць. Дык давай будзем па-мужчынску шчырымі.

Гацкі цяжка падымаецца з-за стала і сярдзіты пакідае кухню. Праз расчыненае акно цягне свежасцю, лёгкі ветрык варушыць мае валасы, што вольна адраслі за лета. Я нейкі час яшчэ сяджу, гляджу ў акно, у глыбіню сельскай вулкі. Там ідзе дзяўчына, збочвае да плоту і знікае на панадворку адмысловае, з чырвонае цэгля, сядзібы. Вулка без яе пусцее, выглядае няўтульнай. Пуста і ў душы ў мяне. Я ўстаю і іду да сябе ў пакой.

-- Ты што, перапарыўся ў лазні? Белы як вапна, -- сустракае мяне Пахолкін. Ён прыбіраецца, прычэсваецца перад люстэркам.

Пэўна, мой твар здзіўляе яго. Дый сам я дачуваю, што ён быццам скамянеў. Лёгкі скразняк, пранёсшыся, пакуль былі прачынены дзверы, праз пакой, уздыблівае мае валасы -- яны, халодныя, павольна апускаюцца на гарачы лоб. Я моўчкі мінаю Пахолкіна, праходжу да свайго ложка і падкошана падаю на яго

спіной. Нейкі міг зыбаецца пада мной матрацная сетка, і я расслаблена заміраю, адчуваючы, як тахае ў грудзях сэрца.

-- Табе кепска? -- схінаецца да мяне Пахолкін.

-- Не, так проста... Прыгаміўся, -- адказваю я. -- Ідзі абедаць. Гацкая пыталася, дзе ты прапаў.

-- А-а... Яшчэ паямо, -- Пахолкін гучна фукае на расчоску і кладзе яе ў нагрудную кішэню; у чыстае вопратцы ён выглядае пасвяжэлым і маладым. -- Сушкова стрэў пасля лазні. Наказаў сабраць па чырвонцу з носа на пітво. Будзеш?..

Мне не хочацца нават варушыцца, але я паварочваюся на ложку і цягнуся да сваёй тумбачкі, шукаю там партманет. Піць дык піць, думаю я, сапраўды трэба суняць нервы.

-- Не бядуй, Кірыла, -- Пахолкін бярэ грошы. -- Як сказаў адзін паэт, пройдзе ўсё, як з яблынь белых дым...

-- А я і не бядую. Я думаю.

-- Занадта думаць шкодна. Жыццё тады губляе каларыт. Блякне.

-- У каго як.

-- Ну, я -- да карміцелькі Гацкай і далей... Па спіртное. А ты ляжы, думай.

Пахолкін выходзіць і я застаюся на адзіноце. Нейкі час сяджу яшчэ згорблены, потым бяру з тумбачкі газеты, што прынёс ад Міхневіча, і зноў расслабляюся на ложку. Аднак не чытаецца, адчуваю непрыемнае здранцвенне. Перад вачыма ўсё яшчэ калючы позірк Гацкага. Яная ж нянавісць да мяне ў гэтага чалавека! Але хай! Не на сысунка ён натрапіў, якому можна без намагання пераціснуць горла. Бачылі мы і не такіх! Бачылі, як нясецца на людзей з нажом вар'ят з-за адно тое, што перашкодзілі

яму цягнуць з ракі сеткаю рыбу; бачылі, як раз'ятраны чалавек цкуе хлопчыка ваўкарэзам, -- з прычыны ягонай злосці -- скокнуў хлопчык праз плот у чужы дачны гародчык, каб падабраць незнарок закінуты туды свой мячык... Я стомлена заплюшчваю вочы, уздыхаю: тады абыйшлося яшчэ добра, іклы звяругі замкнуліся на дручку, які патрапіў пад руку і якім паспеў абараніць малога і абараніўся сам... А вось ад нажа?.. Я паціраю руку вышэй локця, дзе нібы ажыў ад успаміну боль, думаю што балела мацней, калі даслалі ў інстытут ананімку, маўляў, што я хабарнік... Калі бачыш нянавісніка, паспееш абараніцца, а тут... Гадай, каму перашкаджаеш. Вось дзе страшна -- ганьбе найперш даюць веры!

Так, няма чаго баяцца Гацкага. Дый хто ён мне такі? Сапраўды! А дзядзька Мікола? А Пахолкін? Ворагі яны, сябры?.. Мо яны да цябе з ласкай, як лепей?.. Ага, гэтага жадаў і загадчык лабараторыі Вальдэмар Красніцкі. А ты што? А сапраўды: што? Стоп! Гэта чый голас?

-- Мой.

-- Ты, Ніна?

-- Во чалавек дажыўся... Голас жонкі не распазнае. Сваёй жа гожанькай лабарантэчкі -- дык сярод хору ўчуеш. Я ведаю твае доследы! Гэта з ёй, з гэтай сцервай -- да позняй ночы!..

-- Ліда!

-- Што Ліда?! Чаму ты не коцішся да яе? Ха-ха-ха! Так ты, галадранец, і патрэбен са сваім розумам!

-- Ліда!

-- Зноў: Ліда! Божа! Паглядзець на другіх мужчын -- жонак у масле песцяць... Эма Зайцава ў круіз вакол Еўропы збіраецца, Света Бондар на "Мэрседэсе" ужо раз'язджае...

-- Ты лепш глядзі, хто па аўтобусах таўчэцца. Гэта людзі вялікага дастатку.

-- Твайго? Ад зарплаты да зарплаты? Дыназаўр ты не згінуты! Гэта адно ты можаш з такой сумы яшчэ і Фонд міру адарыць.

-- Ліда, ты ж настаўніца! З такімі думкамі чаму ты дзяцей навучыш?!

-- Стой, ты куды?!

-- У інстыту-ут...

-- Зноў да гэтай лярвы?

-- Я працую з лабаранткай. Працу-ую... Трэба адну рэакцыю праверыць. Ага, праверыць... Тэрміно-о-ва... Аднак і праўда: куды гэта я? Я ж у вёсцы Белае... Магчымасці даследаваць тут ня-ма... Ня-ма-а... Ня...

10

Да мяне набліжаецца цётка Поля -- жонка дзядзькі Міколы. Яе круглы пешчаны твар -- у німбе залацістых кудзерак. Цётка Поля падыходзіць, трэцца сваёй мяккай шчакой аб маю і... мурлыча. Надакучліва доўга мурлыча, аднак, нарэшце, адыходзіць у глыб пакоя.

Я, прыплюснуты спінаю да сцяны, напалоханы, намагаюся скеміць, да каго яна падобная; недзе ж бачыў я гэткае рысы, але дзе, калі, у кім ці ў чым? І раптам у тым месцы, дзе на карку замыкаецца на "маланку" шыкоўнае плацце, я бачу прамавугольную шчыліну. Рыхтык гіпсавых скарбніц, вырабленых

з кашачымі пысамі. Падабенства такое выразнае, што я не трываю і смяюся.

-- Ну-ну... -- зноў паварочваецца да мяне цётка Поля, хітра жмурьцца і махае ружовым, з буйным чырвоным пярсцёнкам, пальцам-кіпцюрыкам: -- Жыць не ўмееш, Кірыла, таму і лезеш у пазыку...

Мне задушна: ад пачутага па целе цячэ гарачы пот, стала цяжка дыхаць. Я хачу выслізнуць у дзверы, але яе падпіраюць плячамі -- бачу праз шкло -- Кудзёлка з Красніцкім. Цётка Поля набліжаецца зноў, злосна ўсміхаецца.

-- Табе трэба грошы?... Тышча?.. Такая дробязь?.. Бяры больш. Шмат бяры, -- яхіднічае яна і працягвае мне, колькі можа трымаць, пачкі грошай. Я не бяру, тады яна падкідвае іх -- чырвоныя, сінія, зялёныя купюры буйнымі матылямі разлятаюцца па пакоі, сутыкаюцца, трапечуцца, шалясцяць, выносяцца ў акно, дзе павісаюць на галінках дрэва і ператворваюцца ў лісце...

Я прачынаюся. Сапраўды ў пройме акна шапоча лісцем блізкая яблыня... Не магу глыбока ўздыхнуць -- на маім жываце клубочкам уляглося рыжае кацянё, якое прыблудзілася да нас у хату-гасцініцу. Найшоў жа звер месца, дзе спаць! Змяклымі пальцамі бяру прыблуду за вуха і скідваю яго на падлогу. Кацянё шлёпаецца на лапкі, спалохана пукаціць на мяне свае жаўтлявыя вочкі, потым спружыньваецца і зноў ускоквае да мяне на ложкак.

-- Азуц! -- праганяю я, але яно мосціцца ў нагах і сціхае. Называецца адпачыць з-за чарцяняці пасля лазні і абеду.

Я вольна ўздыхаю, лежачы, паглядаю ў акно, дзе між галя саламянее неба, і разумею, што ўжо адвячорак. Усё яшчэ адчуваю горыч ад убачанага сну-напаміну пра пазыку дзядзьку Міколу.

Няварта было мне браць вялікія грошы, разважаю я, лезці ў кабалу. Мог не паслухацца жонкі, абышліся б. І наша мэбля не горшая, дык не -- падавай з-за мяжы. Пэўна, нашым азадкам на чужых канапах пачуваецца заможней, мякчэй, і ім, атлусцелым, з ганьбаю цяпер успрымаецца цвёрдасць сваіх, на якіх гадаваліся-разбухаліся, табурэтак ды ўслонікаў.

Я згадваю ўласную кватэру: багатага выгляду прысценныя шафы, мяккія аксамітныя канапы і крэслы, дываны, што ляжаць на падлозе і вісяць па сценах, поўныя закуткі крышталю і сталовага срэбра, іншы набытак, чым не нацешыцца жонка. Чаму я абыякавы да ўсяго гэтага? І чаго гэтая мая абыякавасць назаліе жонцы, здзіўляе нават знаёмых?

Азмрочаны гнятлівымі думкамі, я ўстаю, зноў трываю кацянё. Прыблуда выгінае спіну і, пакуль я сяджу і прыбіраю параскіданыя па ложку і каля яго газеты, што чытаў перад сном, трэцца аб мой бок, мурлыча. У пакоі больш нікога няма, мусіць, яшчэ Пахолкін не вярнуўся з магазіна. А мо ўжо і прыйшоў, бадзьецца недзе. Наперадзе -- вечар, заведзеная па серадах выпіўка, пасля якой назаўтра -- паўдня пахмелкі. Такі адпачынак не радуе мяне, мяне гняце такое марнаванне часу. Я вырашаю сёння не піць, дастаю з тумбачкі і разгортваю тоўсты нататнік.

Але папрацаваць над разлікамі, што я раблю і тут, на шабашцы, мне не выпадае: нехта заходзіць у гасцініцу. Па лёгкіх кроках пазнаю Рыму Гацкую.

Я, сцішаны і маркотны, чую кожны рух жанчыны ў гэтай вялікай хаце. Рыма нешта робіць у сваім пакоі, потым выходзіць на калідор. Я насцярожваюся.

-- Ужо не спіце, Кірыла Пятровіч? -- спачатку нібыта злякнулася яна, зазірнуўшы ў пакой, потым весела засмялася. -- Тады далучайцеся да ўсіх. Мы сабраліся ў зацішку сада. Надвор'е такое цудоўнае.

Востры кіпцюрык крыўды ўпіваецца ў мае грудзі: такога яшчэ не было, каб брыгада пачынала без кагосьці застолле. Я не выказваю свайго душэўнага стану, таксама ўсміхаюся ў адказ:

-- Дзякуй, Рыма. Мне не хочацца.

-- Ой, вы не пагрэбуйце... І так ужо мужчыны вельмі сярдуюць на вас. Асабліва мой.

Я здзіўлена гляджу на жонку Гацкага. У яе вачах -- дурэюць чэрці.

-- Ідзі, ідзі, Рыма, -- кажу я, саромячыся таго, як яна мяне адважна разглядае. -- Антон спахопіцца, што ты тут, яшчэ больш зазлуе.

-- Мой ужо гатовы. Цёпленькі, -- уздыхае Рыма, і я адчуваю, што яна прызнаецца пра сваё набалелае. -- Пасцяліла яму. Хлопцы зараз возьмуць яго пад рукі -- і ў люлю...

Я хітаю галавой, маўляў, разумею. Сапраўды, Гацкі слабы, абрыдлівы пасля нават маленькай чаркі. Шмат ужо даводзілася на гэтай шабашцы няньчыцца з ім, калі ён, на вока -- волат, браў за губу.

-- А вы ўсё ў кніжкі ды ў сшыткі? -- пераходзіць Рыма ўжо на другое, не чакаючы, што я скажу; мо збаялася, што я мог і пасмяяцца. -- Так і жыццё непрыкметна пройдзе, пра што добрае згадаць не будзе. Цікава, над чым вы гэтак карпіце?

Рыма праходзіць ад дзвярэй у пакой, быццам запаўняе яго сваёй пышнаю фігурай, бярэ з табурэта, што я паставіў перад

сабою замест століка, мае запісы. Мне падабаецца яе гулівасць, адчуваю за гэтым нейкую яе жаночую таямнічасць. Я, сцішаны, гляджу на яе прыгожы твар, як яна міла прыкусіла сваю пульхную ніжнюю губу і перагорвае мой нататнік.

-- Зусім незразумела, -- заключае яна і асцярожна садзіцца насупраць, на ложкак Пахолкіна, уздымае на мяне свае вочы.

Ах, гэтыя вочы! Каб не іх вірлаватасць, слязівы бляск, я назваў бы Рыму прыгажуняй; запхнула б яна за пояс і жыццярадасную кінаакторку, чый партрэт на сцяне!

Я не вытрымліваю яе позірку, які, здаецца, вось-вось разальецца па твары, схіляю галаву і міжвольна разглядаю круглыя, абгорнутыя тоўстай парусінай штаноў Рыміны калені. Вушы мае палымнеюць; я забіраю з яе рук свой сшытак:

-- Куды прасцей. Кожная формула, кожная лічба на сваім месцы. Прымітыў. Гэта вось у нас, у людзей, сапраўды вельмі скаладана. Так у адносінах наблытана, што не разабрацца, дзе што. Дзе дабрыня, дзе варожасць, дзе праўда, дзе падман... Іншы раз падумаеш -- вялікая памылка прыроды. Што чалавек надзелены ўсмешкай. За ёю цяжка распазнаць, хто перад табою: дружбак ці вораг.

Я, адчуваю, чырванее ад сораму ўсё больш -- нясу нейкую ахінею жанчыне! Можна, лепей было б сказаць нешта пяшчотнае, ласкавае, што хвалюе жаночае сэрца, ды я ў нейкім дурным запале працягваю балбатаць абыві што, пераскокваю з хіміі на жыццё, з жыцця на хімію, кажу пра законы, пра справядлівасць, дагаворваюся, разгублены пад цёплым, вільготным позіркам жанчыны, да таго, што ўсё, пра што гавару, цьмяна ўяўляю сам.

Рыму, пэўна, не цікавіць ніводнае маё слова. Яна абрывае мой сумны маналог -- працягвае руку і... гладзіць мяне, нібы малога, па галаве, праводзіць гарачаю, мяккая далонню па шчацэ.

-- Які ты разумны і нехлямяжы, -- уздыхае яна. -- Дык я пайду? Па свайго?..

Я маўчу, я доўга маўчу, нібыта паралізаваны. Нарэшце Рыма ўстае, нейкі час задуменна глядзіць на мяне зверху, потым выходзіць. Я, скамянелы, разгублены, застаюся сядзець перад табурэтам з нататнікамі ў руках; валасамі, шчакою яшчэ доўга адчуваю дотык яе пяшчотных пальцаў...

Мне хочацца плакаць.

11

Я ўскідваюся з ложка і незнарок куляю табурэт. Ён моцна грукае аб падлогу; гэта палюхае кацянё -- яно мячыкам вылятае на калідор праз дзверы, якія пакінула прачыненымі за сабою Рыма.

Пасля тае душэўнай немачы, што прыкмеціла нават жанчына, мне бязмежна сорамна. Нешта рвецца, я адчуваю, у мяне ў грудзях, быццам іх распінае ціскам. Мне карціць дзейнічаць, нешта рабіць, але што? Я з нянавісцю гляджу на сшытак, што яшчэ трымаю ў руцэ, і нечакана размахваюся -- шпурылю яго ў акно. Шар-р-х... -- працінаюць голле і ляцяць мае новуковыя разлікі, мае назіранні, сумненні, ляціць мой розум, непатрэбны цяпер нікому, у цяністы сад. Ляцяць мае запісы і пра цэмент...

-- Вось так, -- з палёгкаю кажу ўслых я сам сабе і хутка выходжу з гасцініцы.

Сонца спускаецца за вёску. Яшчэ даволі зыркае, яно, счырванелае, здаецца, быццам жывое трапечацца ў шатах старой ліпы, што ўзвышаецца непадалёку над садам. Я ўздыхаю, сыходжу

з ганка і іду панадворкам, які ўжо ахоплены прыцемкам. З-за вугла гасцініцы чуецца гаворка. Я спыняюся і слухаю -- быццам голас Сенькі Зыля? -- потым зварочваю за гэты вугол. Так і ёсць: Сенька сярдзіта даказвае нешта сабутэльнікам, што ўнурыліся ў падкову густога бзавага зарасніку і там, схаваныя ад чужога вока, сабраліся за квадратным, укапаным тоўстай ножкай у зямлю, драўляным столікам. Я выходжу з панадворка і рашуча іду ў сад на голас гарлапана, таксама праціскваюся ў зялёнае сховішча.

Спрэчка імгненна сціхае. Усе глядзяць на мяне, быццам на прывіда. Я адно ўсміхаюся на гэта, падсоўваю бліжэй да Пахолкіна старога Міхневіча, які не прамінуў і гэтым разам пабавіць час з шабашнікамі, і, прысеўшы на краёчак лаўкі, бяру са стала пачатую пляшку гарэлкі, наліваю ў чыюсьці шклянку, п'ю нетаропка, маленькімі глыткамі, потым закусваю, хрумстаючы свежым гурком.

-- Ай дацэнт! Пачакай, а хто цябе клікаў сюды? -- першы ачомваецца Сенька. Узрушаны спрэчкай, ён усё яшчэ стаіць, вісіць шуляком над столікам.

-- На свой чырвонец трэба ж мне выпіць, -- адказваю я і па чарзе гляджу на кожнага: на дзядзьку Міколу -- поруч з Міхневічам ён сядзіць з адкрытым ад здзіўлення ротам, на спакойнага, задуменнага з погляду Пахолкіна, на ашаломленага Сеньку, нарэшце, на Гацкага -- той, асавелы, хістаецца каля пляча сваёй жонкі.

-- Чаго глядзіць? Я вам дарогу перабег, ці што? Ці данёс каму на вас?

-- Ты нам, убл-лю-д-д... Ненавіджу-у... -- раптам ікае і цягнецца да мяне праз стол рукою Гацкі. Куляюцца пляшкі, звiніць шкло, колькі талерак са спажывай падаюць пад ногі, на зямлю.

-- Нажэрлася свiння! -- падхоплiваецца Рыма і ярасна хапае за карак свайго мужа, рыўком ставiць яго на ногі і цягне ад стала. Гацкі ўпарціцца, мыкае, ды яго бярэ пад пахі і Сенька. Блытаючыся ў голлі бэзу, яны ўдвох хуценька адводзяць апiвуду углыб саду.

-- Скаціна! Неданосак! -- злue, вырываючыся, Гацкі.

Я нагiнаюся, падбiраю з зямлі цэлы посуд, састаўляю яго на лаўку, дзе дагэтуль сядзела Рыма, перасаджваюся і сам туды, каб было вальней старому Міхневiчу. Ні сораму, ні крыўды, ні злосці да гэтых людзей! Дзiўна адно: навошта такая пагарда да мяне? Мы ж у працы аднолькавыя! А паасобку?.. Я ж таксама хачу падтрымкі, шчырага душэўнага слова...

Гацкі яшчэ нешта крычыць, ужо ад гасцініцы. Я не прыслухоўваюся да ягоных абразлівых слоў, няўцямна гляджу на рознага веку мужчын, што сядзяць перада мною, і думаю: чаго я тут? Што ў мяне блiзкага з гэтымі людзьмі? Адно перашкаджаю ім, і злосць ад гэтага іх распiнае штодня. Дый хто я такі, каб іх павучаць? Без славы, без улады, без грошай -- хто я такі, каб іх вучыць таму, як правiльна жыць? А як правiльна?.. Мне б хто паказаў гэта!

За столікам усе маўчаць. Між талерак, бачу, ляжыць пачак “Прымы”; я выцягваю з яго цыгарэту, бяру запалкі. У грудзях звонка і пуста, і гэтая пустэча быццам цягне ўверх. Пальцы непрыемна дрыжаць -- трушчу адну за адной аб карабок запалкі,

чыркаю імі і ад пятай ці шостаі прыкурваю, выдыхаю густы струмень дыму. Дрыжаць яшчэ, адчуваю, і губы.

-- Сынулька! -- раптам ускрыквае дзядзька Мікола і ўскідваецца з лавачкі па друпі бок століка. -- Я ведаў, я адчуваў: ты з намі! Што я, таго-чаго, казаў? -- ён узрадавана глядзіць паасобку на Пахолкіна і старога Міхневіча. -- Каб Кірыла ды... Не! Наша костка. Пусці, Сямёныч...

Дзядзька Мікола штуршком выстаўляе з-за століка ціхмянага Міхневіча і навальваецца на мяне, сціскае ў абдымках. Цяжкая ягоная рука ахоплівае мяне за шыю, мокрыя вусны тыкаюцца мне ў пашчэнку і зачыкаюцца ў зацятым пацалунку.

-- Сынулька, -- гарача выдыхвае мне ў вуха брыгадзір і нарэшце адпускае мяне. -- Ну, што я казаў? А вы...

Пэўна, гэта ён гаворыць Пахолкіну, маючы на ўвазе брыгаду, бо стары Міхневіч, бачу я, нічога не разумее. Вельмі здзіўлены такім паваротам бяседы. Я паціраю націснутую да болю шыю і абьякавы да ўсяго зноў захлынаюся тытунёвым дымам, гляджу як месціцца назад на сваю лавачку стары селянін, потым скіроўваю позірк на Пахолкіна. Таму, здаецца, зусім не цікава, што адбываецца тут, у бэзавым зарасніку, сядзіць сабе нерухома; ягоны твар, асветлены вечаровым сонцам, нібыта выліты з бронзы. Я глыбога і лёгка ўздыхаю: мне не шкада гэтых людзей! мне нават смешна! А сябе? Сябе бэсціць -- ідыётства, сам сябе не пакрыўдзіш.

-- Кірылка! -- ніяк не супакоіцца дзядзька Мікола, горнецца да мяне, нават усхліпвае ў маё плячо: -- Ды ты... А мы пра цябе... Іван Сямёныч!

Стары палюхаецца гэтага крыку, адхіляецца ад падпітага, перапоўненага слязлівымі пачуццямі дзядзьку Міколу. Брыгадзір

жа хітае перад ім галавою, быццам ачмурэлы, кхекае, шморгае носам, потым высока ўзмахвае рукой і б'е кулаком аб сваё калена: -
- Разлівай!

Поўняцца шклянкі гарэлкай. Дзядзька Мікола бярэ бліжэйшую і прапаноўвае:

-- За сяброўства!

Аднак выпіць за гэта спаўна не выпадае -- не дакранаемся да посуду я і Пахолкін. Брыгадзёр чакае нас яшчэ крыху. Потым выпівае на пару з Міхневічам.

-- Г-гэ-эх! -- аддзьмухваецца ён і, прыкусіўшы скарынкай, цягнецца па цыгарэту. Запальвае, потым гаворыць Міхневічу:

-- Слухай сюды, Сямёныч. Бачыш, не любіць нас Кірыла Пятровіч. Дый дзіва што: куды нам, шэрасці, да яго! Ён, што б ні рабіў, вучоны. А мы, таго-чаго, хто? -- мацнее брыгадзіраў голас. -- Мы -- смярдзючае быдла. Без перадыху... вось гэтымі рукамі, -- дзядзька Мікола выстаўляе на паказ свае цяжкія далоні і трасе імі, -- мы муруем, муруем да сёмага поту, а падзяка якая?! Каб хто з добрым словам да нас...

-- Хрысціся, Мікалай, -- стары Міхневіч ставіць шклянку назад на столік. -- Чаго чэпішся да хлопца? Дый хто цябе зневажае? Вы, гарадскія, вунь як нашу вёску абнавілі... Дзякуй і табе за гэта.

-- Хлусіш, Іван Сямёнавіч. І ты гэтак глядзіш на мае рукі. Напышліва. Быццам за іх твае лепей, араты...

Я міжвольна гляджу на дзядзькавы рукі, якія ён торкае ў мой бок. Вузлаватыя, згрубелыя, яны -- адно сцісні пальцы -- напоўняцца сілаю. Колькі бачыў я вось гэтых ладных рук! Яны моцна трымаюць прылады працы, трымалі зброю, калі трэба было бараніцца! Чамусьці мне, сцішанаму цяпер душою, знямогламу за

гэты доўгі жнівеньскі дзень ад супярэчлівых думак, на ўспамін находзяць ласкавыя бацькавы рукі. Бацька стаіць каля печы і, каб прыкурыць, бярэ з прыпека пальцамі жарынку. Мы, дзеці, з жахам глядзім на гэтую малінавую кропельку, якая, думаем, болей працінае ягонья пальцы, а бацька адно загадкава ўсміхаецца, кладзе жарынку на далонь і працягвае, прыпаліўшы, яе разглядаць... Гэты фокус, што па сіле толькі спрацаваным рукам, ён больш не паказваў пасля таго, як я, не стрываўшы за яго, заплакаў. Вось дзядзькавы рукі, мусіць, таксама жарам не прапячэш, аднак чамусьці не хвалююць яны. Не з таго, што яны не роднага чалавека, а чужога... Нават непрыемна доўга разглядаць іх. Я адварочваюся да Пахолкіна. Той працягвае сядзець задумліва, быццам і не слухае гэтую цяжкую гаворку.

-- Пракляцце! -- ніякавее дзядзька Мікола, не пачуўшы ад нас у падтрымку ні слова, і смуткуе: -- Поўны дом... Грошай незлічона, а шчасця няма...

-- Яшчэ столькі займей -- і будзе, -- раптам здзекліва хмыкае на гэтае прызнанне Пахолкін. -- Бяды ўсяго.

-- Дурань, -- нязлосна гаворыць на гэта дзядзька Мікола. -- Такая наша сістэма. Дзе вольна пачуваецца таму, хто нічога не мае. Адно свярбіць: я ж гэтыя грошы мазалём зарабіў! Гарбеў, свету божага не бачыў.

-- Вялікія грошы -- кепскія грошы. Няма з імі спакою. Навошта табе яны, чалавеча? -- спачувае дзядзьку Міколу стары Міхневіч.

-- Ага. Чуў я гэтыя байкі. На заводзе, дзе колісь машыністам турбінаў рабіў, -- панурыцца брыгадзір, ды раптам уздымае галаву, абводзіць нас гарачым позіркам. -- Звальняюся я. значыць, а начальнік цэха мне кажа: "Шкада, Мікалай Дармідонтавіч. Вы

добра працавалі, мы да ордэна хацелі вас прадставіць...” Чуеце, да ордэна! Навошта, таго-чаго, мне тады гэты ордэн быў, калі ў хаце - - гола, а ў жываце -- квола? Вы цяпер мне яго дайце, цяпер ён мне патрэбны! Столькі сваімі рукамі пераварочаў! І яшчэ пераварочаю, бо не магу быць мялай. Мне б толькі дазволу -- разагнаў бы да д’ябла ўсе млявыя будтрэсты ды стварыў бы шабаштрэст. Два б чалавекі ўсяго ім кіравала: начальнік ды яго памагаты па пошуку работы, па высвятленню дзе і што, таго-чаго, трэба будаваць. Э-э-ых, аб’екты раслі б, нібы грыбы!

-- Чаго ж вы гэтак імпэтна не робіце на грамадскай будоўлі?

Дзядзька Мікола дапытліва глядзіць на мяне, потым, нядобра усміхнуўшыся, гаворыць:

-- А наша будоўля хіба не грамадская? Не дзяржаўная? Дакажы мне, вучоны.

Я таксама ўсміхаюся. Недарэчнасць майго пытання відавочна, ды мне зараз начхаць, як я выказваю свае думкі.

-- Яно так, -- кажу я. -- Былі ў аднаго бацькі спагадлівыя дзеткі: спамагаць яму любілі, за што з яго і тры скуры лупілі. Хто вопратку браў, хто грошы, прысмакі -- агалілі ўраз дзеткі бацьку да сракі.

-- Ну-у... -- кпліва ўсміхаецца дзядзька Мікола. -- Запэўніў! Незразумела, показка да чаго?

-- Ды так... -- кажу я, гледзячы на маўклівага старога Міхневіча, які ўважліва слухае кожнае слова, і толькі зараз адзначаю, што ён вельмі сівы. Галава ягоная бялее ў вечаровым сутонні, мне здаецца, быццам бачу я адно яго -- не магу перавесці позірк ні на Пахолкіна, ні на дзядзьку Міколу.

-- Эт, загнуў куды. -- іранічна круціць галавою дзядзька Мікола, потым зноў абшчапервае мяне за шыю і тыкаецца губамі ў вуха. -- Кірылка, сукін ты сын...

Я адхіляюся. Мне вельмі сорамна перад старым Міхневічам, які, бачу, нахмурыўся, сурова глядзіць на мяне. Здалося на міг, што гэта сядзіць мой бацька... Я паднімаюся з лавачкі і, турбуючы дзядзьку Міколу, выціскаюся з-за стала, потым праз праход -- з бэзавага затулка. Такое адчуванне, быццам я вывернуты -- холад працінае мае вантробы. Мяне калоціць нервовая ліхаманка.

-- Кірыла, куды ж ты, таго-чаго? -- гукае мяне дзядзька Мікола. -- Сынулька, пачакай. Вып'ем яшчэ...

Я маўчу. Хутчэй адсюль, хутчэй! Але куды? Сцяжынка вядзе на панадворак і я слухаюся яе, павольна брыду да гасцініцы. Праходжу каля глухой сцяны веранды, зварочваю да ганка і разгублена спыняюся. Перад мной Сенька Зыль і Рыма Гацкая. Яны абдымаюцца і цалуюцца. Ubачыўшы мяне, палохаюцца -- Рыма хуценька шуснула на веранду, а Сенька застаецца стаяць на ганку, здзіўлена вылупіваецца на мяне акруглымі вачыма.

Я адварочваюся. Наперадзе -- веснічкі, выйсце з гэтага панадворка, дзе ў апошні час мне невылечна пакутліва, і я іду да іх, вырываюся ў вясковую вуліцу.

12

Пахне водарасцямі і ялінай. Дзесьці паблізу, у цемры, бераг возера. Калі прыслухацца, нават чуеш усплёскі ягоных хваль. А смаляна-гаркавы пах ідзе ад плота, зробленага са свежых яловых рэек. Я сяджу каля яго на лавачцы, стомлены пасля доўгага блукання па вёсцы.

Я ўдзячны і гэтаму плоту, што мяне прытуліў, і чужой за ім хаце, дзе спяць ужо людзі і не здагадваюцца, што пад іх вокнамі сцішана сядзіць на адзіноце чалавек. Мне ўтульна і сумна. Абуджаныя трапяткія нервы чуйна ловяць гукі надыходу ночы: шапаценне лістоты, брэх устрывожаных сабак, гул машын з недалёкай аўтастрады, покрыкі начных птушак... Вёска, аднак, засынае пад зіхценне буйных зорак. Мне раптам згадваецца: зорнае неба -- гэта сіта, настаўленае на святло.

Я не хачу думаць пра мінулы дзень. Звар'яецца можна, калі пра адно. Дый за горыччу ўрэшце павінна наступаць палёгка, прасвятленне, добрае, светлае, бо інакш чалавек не стрываў бы, немагчыма было б яму жыць. Я гляджу на далёкія зоркі, згадваю сузор'і і ў одуме нібы ўзятаю туды. Пльыву бязважка ў гэтым бязмежжы... Я шчаслівы тым, што адважны, што адчуваю і разумею, як нацята мая памяць, як моцна я прывязаны пачуццямі да зямлі: да гэтай вась вёскі Белае з яе руплівымі людзьмі, з яе багатымі садамі і агародамі, да шырокага возера, што плёхкае-пазвоньвае хвалямі, да брэху сабак, да паху водарасцяў і яліны... Памяць уваскрашае горад, дзе я жыву, твары, галасы родных і блізкіх мне людзей, сяброў і знаёмых... Жывыя і нябожчыкі перагукаюцца, размаўляюць, смяюцца, весяляцца, сварацца са мной... Лунае ў эфіры мая душа, лунае між зор, не супакоіцца.

Па вуліцы нехта ідзе. Па галасах пазнаю: двое, хлопец і дзяўчына. Яны, пэўна, не заўважаюць мяне, зусім блізка праходзяць міма. Я ўсміхаюся ўслед закаханым: вась і я гэтак колісь блукаў да рання, шчаслівы і даверлівы ў сваіх пачуццях. Згадваю жонку і дачку, і такі сверб разбірае мяне пачуць іх,

пабачыць, што я падхопліваюся з лавачкі. Зусім выпала з галавы дазваніцца да іх, што спраўна рабіў у такія выхадныя дні дагэтуль.

13

Вясковае аддзяленне сувязі, што знаходзіцца ў прывабным цагляным будынку, на маю радасць свеціцца шырокімі, на ўсю сцяну, вокнамі. У два скачкі я ўзбягаю на ганак, цягну на сябе цяжкія металёвыя, таксама зашклёныя, дзверы, якія аднак лёгка адчыняюцца, і ўваходжу ў прасторны хол. Праваруч дзверы з шыльдаю “Пошта”, пэўна, зараз зачынены, ды мне трэба налева, у памяшканне, дзе праз шкло бачу ў глыбіні над перагародкай надпіс “Тэлефон. Тэлеграф”.

За перагародкай уздымае галаву і наструньваецца апранутая ў сіні гарнітурчык круглатварая дзяўчына і, покуль я мінаю дзверы і набліжаюся да яе, уважліва, нават напалохана, сочыць за мною, за кожным маім рухам. Дагэтуль я не бачыў яе, тут працавала сталага веку паштарка. Як мага лагодней пытаюся ў незнаёмкі:

-- Яшчэ працуеце?

Тэлефаністка адразу памякчэла, усміхнулася краёчкамі вуснаў, ад чаго на яе шчоках з’явіліся ямінкі. Хутчэй па звычцы, чым абдуманна, яна лёгка дотыкам пальцаў падправіла свае светлыя кудзеркі і толькі потым з гонарам адказала:

-- Мы як у горадзе. Круглыя суткі.

-- Тады мне перамову. Калі ласка, хутчэй, -- прашу я і называю горад і нумар тэлефона.

-- Тэрмінова дык тэрмінова, -- ужо вальней усміхаецца дзяўчына. Яна пасунула да сябе стосік нейкіх папер -- і раптам імгненна спунсавела. Ёй перашкодзіла разгорнутая на сталі

кніжка. А азірнуўся на залу, зрабіў выгляд, што не заўважыў гэтага, і калі паглядзеў на тэлефаністку зноў, кніжкі ўжо не было.

-- Чакаць доўга буду? -- запытаўся я, каб забылася дзяўчына на гэты непрыемны момант, ды, пэўна, прамовіў незадаволеная ці неяк інакш у сваім душэўным запале; тэлефаністка холадна паглядзела на мяне, прамовіла.

-- Колькі трэба.

Круглатварая карэктна распытала далей, што ёй было трэба і, пазіркваючы на мяне з-пад ілба, выпісала квіток.

-- Чакайце, -- нарэшце адказала, быццам дазволіла ў такі позні час знаходзіцца каля яе.

Я іду ў глыбіню памяшкання, сядваю ў крэсла, бяру ў рукі газету і зноў кладу яе на журнальны столік. Стомлена заплюшчаю вочы. Тэлефаністка з некім загаманіла, здагадваюся, па тэлефоне. Я адкідваюся на мяккую спінку крэсла і сціхаю.

Так, адзінае добрае, што зрабіў за дзень, дык гэта выбраўся пазваніць дахаты. У мяне ёсць галоўнае -- сям'я, дом... Котлішча з родным цяплом. І да д'ябла ўсю гэтую мітусню з шабашкаю. Да д'ябла дзядзьку Міколу, гэтага добразычліўца! Туды ж -- Гацкага, Зыля, Пахолкіна! Не буду ім замінаць. Хай камбінуюць, хімічаць... Хімічаць? І хімію, якой аддана служыў, -- да д'ябла, калі ёю запраўляюць такія, як Красніцкі, Кудзёлка!.. Да д'ябла, да д'ябла?.. Нешта зашмат свайго пражытага пасылаю да славутага д'ябла. З чым жа тады застануся? З чым?

Божа, як я стаміўся! Павекі мае набрынялі. Пацяплелі, і я адчуваю, што калі зараз расплюшчу іх, слёзы хлынуць цурком. Я ціха сяджу, жалкуючы сябе; дурны, упарта не хачу разумець гэтую праўду, скарацца ёй, адчуваючы яе велізарную сілу. Прыдумаў жа:

жыць разумна, без падману, без злосці!.. І верыць, што жыць так можна? Ідыёт! Зло, як ні пніся, невыводнае і толькі існуе паміж ім і дабрынёй нейкае супрацьстаянне? Супрацьстаянне паміж карыслівым і бессаромным злом і шчодрай і сціплай дабрынёй? Чаму ж тады яно парушана?

-- Хто прасіў перамову?

Я ўздрыгваю ад нечаканасці, ачуньваюся ад одуму і зноў чую незадаволены голас:

-- Хто прасіў перамову?

Тэлефаністка зычна пытаецца, быццам тут, у гэтай зале тэлеграфа, не адзін я, а цэлы натоўп. Помсціць яна мне, разумею, ды я не крыўдую. Што мне яе знявага пасля ўсяго горкага за гэты дзень? Я нават жартліва адгукваюся:

-- Мы...

-- Прайдзіце ў кабiну, -- чуецца ў адказ амаль што загад.

“Дзякуй, прыгажуня!” -- прыветліва ўсміхаюся і ўстаю з утульнага крэсла. Іду амаль што не цераз усю залу да кабiны, што ззяе жоўтай палiроўкай ля дзвярэй, на выхадзе, і ўжо ў ёй спахоплiваюся: а што сёння скажу жонцы? Нават не падумалася пра гэта. Мiнулы раз яна размаўляць не схацела, абмовiлася толькі: “У нас усё добра, дачка здаровенькая і па-ранейшаму ходзіць у дзiцячы сад”, -- і паклала слухаўку. Не ўхвалiла яна мой намер паехаць на шабашку, але і не адгаворвала, і гэткая вось яе адчужанасць iншы раз уводзіць у горкую самоту і неспакой. Дзеля каго, як не для сям’i, я рву на гэтай шабашцы жылы? Трэба ж неяк выводзіць сям’ю з бязграшоўя, так-сяк перабiцца да тых заробкаў, што мне абяцалi ў другiм iнстытуце, як толькі будзе там вакансiя. Аднак у гэтым ёсць, я ведаю, мая вiна, вiна, пэўная для жанчыны,

віна, якую я, як мужчына, адно адчуваю, але ніяк не магу зразумець. Абсурд, ды толькі! Сказаць бы гэтак жонцы, ды адчуванне хісткага майго становішча, адчуванне, што я быццам няздара ў гэтым жыцці, прымушае мяне прыняць гэтую віну і цяпер вось гадаць, чым скончыцца жончын прысуд: ці пацяплела яна да мяне душою, ці не? Турботы, клопаты, каб на іх! Мне б самому хто растлумачыў: калі чалавеку цяжка, калі ён амаль што не вые ад распачы, ці вінаваты ён у гэтым, ці трэба яму прасіць у шчаслівых за свой боль прабачэння?

Я здымаю з тэлефоннага апарата слухаўку, чакаю -- здаецца, нязносна доўга -- пакуль не сціхае ў ёй піск, шоргат і з нематы не прабіваецца водгалас: “Алё!”

-- Ліда! -- усхвалявана клічу я жонку, ды раптам разумею, што гэта дачка. -- Юля! Юлечка!..

Мой крык, пэўна, далятае праз усе перашкоды дадому і -- о, радасць! -- быццам прачышчае сувязь: у трубцы нешта пстрыкае, потым чыста і выразна чуецца... плач.

-- Юлечка, гэта я! Твой татка! -- крычу я і жахаюся ад думкі, чаму так позна не спіць пяцігадовая дачка. -- Юля, чуеш мяне?!

-- Татачка, родненькі! -- даносяцца ў адказ усхліпы дачкі. -- Прыезджай хутчэй! Я адна, баюся...

Халодная вусцішнасць ахоплівае мяне. Я нешта хуценька балбачу, каб супакоіць дачку, каб яна чула, бясконца чула мой голас -- усе тыя ласкавыя словы, якія ведаю і імгненна згадваю, і якія прыдумваю. “Чаму дачка адна? Дзе жонка? Што здарылася?” - малаточкамі выстуквае кроў у скронях, і, калі дачка перастае плакаць, асцярожна распытваю:

-- Святло ў кватэры гарыць? Кажаш, лямпа?.. Вось бачыш, зусім не страшна. А мамка дзе?

-- Не ведаю, -- усхліпвае ўсцішаная дачка. -- Я прачнулася, а яе няма...

-- Ну, гэта бывае, -- я не даю ёй адарвацца ад майго голасу. -- Мо яна куды выйшла? Ці хто заходзіў і яна разам пайшла?

-- Ага, былі цётка Алла, дзядзька Юра і дзядзька Віця, які, кажа мамка, будзе маім новым таткам, -- захлынаецца словамі, спяшаецца выказацца дачка. -- Але я не хачу яго, не хачу новага таты. Ты -- толькі мой... Родненькі, прыезджай...

Што за насланне? Дзядзька Віця? Новы татка?.. У перамоўнай кабіне нібыта запальваецца яркае, да асляплення, святло, мяне ахінае нейкая гарачая хваля. І толькі плач дачкі ратуе мяне, не дае прапасці майму розуму.

-- Дачушка, любая, -- крычу я ў трубку, маю, каб толькі не прарвалася сувязь, -- слухай мяне ўважліва... Вазьмі табурэтку, яна лёгкая, асцярожна ўстань на яе і адчыні на калідор дзверы. Ты ў мяне разумніца, ведаеш як гэта робіцца. Потым, дачушка, зноў жа ўзлезь на табурэтку і пазвані да суседзяў. Націсні на кнопку званка... Скажы цётцы Вандзе ці дзядзьку Васілю, каб падышлі да тэлефона. Я хочу з імі пагаварць. Пакладзі трубку на столік і ідзі, ідзі, не бойся, адчыняй дзверы.

Я чую стук, разумею, што дачка паклала трубку і пайшла рабіць, што я наказаў. Я ледзьве не трушчу дзверы і выскакваю з перамоўнай кабіны, падбягаю да ашаломленай маімі паводзінамі тэлефаністкі.

-- Любая, толькі не прарывайце сувязь. Малю вас. Трымайце, сколькі спатрэбіцца мне, -- выдыхаю я ёй і стрымгалоў вяртаюся назад, у кабiну.

Мае пальцы да болю сціскаюць трубку. Кожны шоргат, кожны трэск, кожны піск у трубцы быў цяпер для мяне адчуваннем дачкі, я жыві імі і, здавалася, калі гэта згіне, то разам сканаю і я. Але мне пашэнціла: праз доўгі-доўгі час, калі я амаль што звар'яцеў ад адчаі, раптам пачуў мужчынскі голас:

-- Кірыла?

-- Васіль, -- крычу я, захлынаючыся ад радасці, што чую суседа. -- Васіль, не тлумач мне нічога. Адно прашу: вазьмі дачку да сябе! Прыгледзь за ёй, пакуль я не прыеду. Я выязджаю, зараз жа еду дахаты. Чуеш?

-- Зразумеў... -- чуецца ў трубцы.

-- Паўтары.

-- Прыгляджу за Юлькай...

-- Усё. Бывай. Еду.

Я кладу трубку на тэлефонны апарат, выходжу з кабiны. Мяне ліхаманіць. Стрымліваю сябе як магу, спрабую нават усміхнуцца напалоханай дзяўчыне, што глядзіць на мяне з-за сваёй перагародкі вялізнымі блакітнымі вачыма. Нарэшце адшукваю ў кішэні грошы і кладу ёй на стол, дзякую і іду да выхаду.

-- А рэшту?!

“Што? Якую рэшту?” -- паварочваюся я на дзявочы голас. Націскаючы на дзверы, я хачу сказаць “Дабранач”, але толькі ўсміхаюся. Я сёння адно і раблю, што ўсміхаюся...

У вушах свішча вецер, ці гэта толькі здаецца ад хуткай хады? Начныя вуліцы вёскі бясконцыя; я спяшаюся, блытаюся -- доўга не магу скіравацца да гасцініцы. Хутчэй туды, забраць там свае рэчы -- і да аўтастрады! Я павінен быць у горадзе гэтай жа ноччу! Ці даеду, ці дайду -- я буду там! Буду!

Але пачакай! Твая дачка пад наглядам? Так... У надзейных людзей. Тады супакойся! Суніміся, уціхамірся...

Выстыламу душой, мне цяпер бязважка і не страшна. Здаецца, быццам я ў заповоленым палёце, што колісь адчуў па сваёй дураслівасці. Закарцела аднойчы мне, малому, пазыбацца на шырокай дошцы, што высока над зямлей правісла з штабеля-трохкутніка, ўскараскаўся на яе, на гэты трамплін, і... зыбнуўся. Магутная сіла падкінула мяне ўверх, вочы запаланіла сінеча неба, потым, здалося, кувывьнуліся страху хлеўчыка, шаты дрэў у садзе, калодзежны журавель... -- і я, у заповоленым руху зрабіўшы сальта-мартале, вельмі ўдала, на дыбачкі, прызямліўся на траву, здзіўлены, застаўся сядзець на кукішках. Разам з бацькам кінуліся да мяне і другія мужчыны, што рабілі новы зруб удовай салдатцы Мар'яне, абмацалі, праверылі, ці не пакалечыўся. Я не паспеў тады злякацца, адно голасна залямантаваў, калі па спіне пайшла гуляць бацькава дзяга. "А калі б ты галавою цюкнуўся, паганец, што б тады..." -- пры гэтым з палёгкаю, абрадавана прыгаворваў бацька, пакуль я не вырваўся з ягоных дужых рук і не даў лататы...

Бацька, ты мой добры бацька! Устань на міг з магілы, ды паглядзі: я сёння ў такім сальта-мартале, што сапраўды ўжо не стаць на ногі, лячу потароч галавою, вось-вось звярну шыю! Ці ж кінуўся б ты сёння мне на помач? Ці хто б другі? Маўчыш?..

Помачы не будзе?.. Хто гэта гаворыць? Гэта ты, Красніцкі? Скуль ты з'явіўся, каб мне замінаць? Прэч з дарогі!

Красніцкі не саступае, адно адыходзіць далей наперад і ўжо адтуль здзекваецца:

-- Я ж казаў: зламаюць табе хрыбет, калі ён не эластычны. А мог бы доктарам хімічных навук быць, памаглі б, падтрымалі б...

-- Чужым голасам гаворыш. Голасам Кудзёлкі! Гэта ён мне так казаў у сваім кабінэце за падвойнымі дзвярыма. Так, хватка ў яго... у вас жалезная, але і ў мяне... хрыбет адменнага гарту. І сілу маю... Вялізарную! Прэч!

-- Но-но... Толькі дакраніся -- зняважым, што і законам і адмыешся. Усё страціш: і добрае імя, і сям'ю... У распачы на адзіноце завьеш...

-- Прэч, брыдота!

... Гарачая чырвань сыходзіць з вачэй.

Нарэшце я зварочваю ў патрэбны мне завулак і яшчэ шпарчэй крочу да гасцініцы. Я ўжо бачу начную цемру; вызваляюся ад успамінаў... Змоўленасць, здрада... Я ўпарта іду на іх, праз іх, здаецца, чую яшчэ нейкія галасы, шматгалоссе... Але хто гэта заве мяне, гукае з пражытага, я не ведаю і не хачу ведаць. Мною кіруе цяпер адно разуменне, што дачка ў бядзе, што трэба ратаваць яе і гэта цяпер -- адзіны мой свет, сэнс таго, што я яшчэ жыву, адчуваю пад нагамі зямлю, чорную ноч з яе яскравымі зоркамі. Я не здамся, я дужы.

Вось і гасцініца. Яшчэ свецяцца жоўтымі квадратамі колькі вокан -- балюе брыгада па завядзёнцы, будзе бражнічаць, пакуль не вып'е да апошняй кроплі назапашаную гарэлку, пакуль не стоміцца ад пахвальбы, ганьбы і папрокаў. Я адчуваю, што гэта

вакханалія для мяне ўжо нібыта за шклом, быццам у іншай плоскасці жыцця, далёкай і незразумелай. Я з асаладай сплёўваю, хуценька праходжу цераз двор і раптам прыкмячаю, што нехта сядзіць на прыступках ганка і курыць.

-- Даўно чакаю, -- устае і загароджвае мне праход Сенька. Кінуты ім недакурак апісвае чырвоны паўкруг і падае кудысьці ў траву.

Я азіраю невыразную ў цемры постаць хлопца, гадаю: чаго яму? Не адчуваю ні добрых, ні благіх пачуццяў да яго, да ўсіх з брыгады -- перагарэла ўсё, разумею, у маёй душы за гэты дзень. Адно цяпер карціць -- прайсці хутчэй у гасцініцу па свае рэчы.

-- Ну, што яшчэ?

Сенька хмыкае:

-- Не паганяй, не запрог. Чакаю, бо хачу папярэдзіць цябе, дацэнт... Калі ты вякнеш Антону, што мы... я з Рымай... Усёк?

-- Баішся? -- перабіваю я Сеньку. -- Квапіцца на чужое, бачу, ты ласы. А як да адказу... Кішка тонкая?

-- Не рві глотку, дацэнт. Людзі могуць пачуць. Я сказаў, а ты рабі вывады. А не то... -- Сенька бярэ мяне за грудкі і прыцягвае да сябе. Гаворыць на вуха: -- Крывёй умыешся, вучоная мыш.

“А хлопчык нахабны, -- абьякава думаю я. -- І небяспечны”. Свінцавеюць, важкімі робяцца мае рукі. Я бяру Сеньку за запясці, сціскваю -- імгненна выпрастваюцца ягоныя пальцы -- і штурхаю ад сябе...

-- Малакасос...

-- Ты што? Здурэў? -- ускрыквае Сенька. -- Жартаў не разумееш, сволач?! Ой, рукі мае...

Каб гэты смаркач меў сілы, мяне не пашкадаваў бы, адчуваю я.

Я ўрываюся ў гасцініцу, па асветленым калідорчыку праходжу ў свой пакой. У пакоі грыміць музыка -- грае радыё. Дзядзька Мікола ляжыць на маім ложку, прама ў абутку падкурчыўшы пад сябе ногі, і спіць. Пахолкін адзін за сталом, на якім крыху чаго з ежы і стаяць парожнія і поўныя пляшкі. Я гляджу на гадзіннік -- аднак толькі пачатак дванацатай... Перахапіўшы мой позірк, Пахолкін гаворыць:

-- Не турбуйся. Зараз я перанясу шэфа ў ягоны пакой. Гацкі скапыціўся, Міхневіча ягоная старая забрала, Рыма расплакалася... Нарэшце, здаўся і ён.

-- А ты, а Зыль? -- здзекліва нагадваю я.

-- Сенька не п'е. Пэўна, на Гацкую нацэліўся, паскуднік. А мяне гарэлка сёння не бярэ. Млосна... Сядай.

-- Дзякуй. Няма часу, -- адмаўляюся я і дастаю з-пад ложка сумку, пачынаю збірацца. Пакую ў яе свой несамавіты спажытак. Доўга шукаю нататнік, пакуль не згадваю, што выкінуў яго ў акно. Махаю на яго рукою -- галава ёсць, запісы ўспомняцца.

Раптам бравурная музыка абрываецца, і жаночы голас абвясчае:

-- А цяпер паслухайце паланез Агінскага "Развітанне з радзімай"...

Пахолкін здзіўлена глядзіць на радыё, пытаецца:

-- Куды ты гэта нанач?

-- Туды, дзе і трэба быць. Дадому, да сям'і... У інстытут.

-- Бяжыш, выходзіць?..

-- Не. У мяне сёння маленькая дачка засталася адна сярод ночы ў кватэры. Жонка загуляла недзе, і я павінен тэрмінова

дабрацца дамоў, -- шчыра прызнаюся я Пахолкіну. -- Ведаеш, сёння я зразумеў, як мне быць далей...

Я зашпільваю сумку, надзеваю куртку.

-- Пачакай, я з табою, -- устае Пахолкін з-за стала, які прынеслі аднекуль у гэты пакой. -- Я таксама... закісаю тут. Хачу сваю будаўнічую фірму стварыць. Веды ёсць, вопыт ёсць... Можа, разам?

-- Не трэба табе са мною, Віталь, -- спыняю я яго. -- Дапамажы Лосеву. Няёмка перад ім. Дарэчы, я і сам яму пазваню. Не, лепей пад'еду...

Пахолкін перастае мітусіцца, зноў садзіцца на табурэт, здзіўлена глядзіць на мяне, потым скіроўвае свой позірк туды, куды дагэталі паглядзеў я: заможны дзядзька Мікола заходзіцца храпам, пусціўшы слінкі на падушку...

Я развітваюся з Пахолкіным, акідваю вачыма пакой, у якім жыву колькі месяцаў. А дзеля чаго жыву? Не ведаю, дакладна і не скажаш пра гэта. Са сцяны па-ранейшаму фальшыва ўсміхаецца кіназорка; звычайна сумуе-жаліцца паланез... Я ўздыхаю і пакідаю гасцініцу: праходжу міма дзвярэй, за якімі дзесьці гэтаксама, як і дзядзька Мікола, адпачывае Гацкі, з калідорчыка трапляю ў веранду, далей -- на двор... Сенькі не відаць, ды я не шкадую, што не магу з ім развітацца. Наша апошняе "ручкаванне", сумна падумаў я, мусіць, запомніцца кожнаму з нас надоўга.

Вясковы завулак стрэў мяне духмяным пахам садоў і гародаў. Я насоўваю вышэй на плячо почапку сумкі і наддаю кроку. Іду на далёкі, што наперадзе, начны ліхтар. Неўзабаве там зварочваю на шырокую вуліцу і шпарка іду праз вёску.

Я іду, у мяне ёсць мэта, куды і чаго ісці. Я не ведаю зараз, што скажу ў інстытуце. Як пагляджу на жонку. Адно адчуваю -- паразумеюся.

Глыбокая ноч над зямлёю. Я іду да аўтастрады, што і зараз ні на хвіліну не сціхае: гудзе, блішчыць снапамі святла... Мой розум светлы і чысты, а пачуцці яшчэ абудзяцца. Як пасля доўгай зімы веснавія кветкі. Я прыеду да раніцы ў горад. Мне працягнуць рукі помачы, і я таксама. У бедах сваіх я не зверыўся: спрэс пераважна добрыя людзі.

КАМУНІКАТ.ORG